

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет економіки та управління
Кафедра економіки та економічної теорії

КОЗАР Уляна Іванівна

**Міжнародна трудова міграція: причини, тенденції
та наслідки у XXI столітті / International labor
migration: determinants, trends and consequences
in the 21 st century**

спеціальність: 051 - Економіка
освітньо-наукова програма - Аналітична економіка

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ЕАм-21
У. І. Козар

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. В.
Длугопольський

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **В. В. Козюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	6
1.1 Генезис міжнародної трудової міграції як соціально-економічного феномену	6
1.2 Тенденції міжнародних міграційних процесів	16
1.3 Особливості регулювання міжнародної трудової міграції на глобальному і національному рівнях	21
Висновок до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	27
2.1 Характеристика сучасного стану міжнародної трудової міграції	27
2.2 Оцінка впливу трансфертів від міжнародних трудових мігрантів на стан національної економіки	36
2.3 Аналіз взаємозалежності міжнародної трудової міграції та конкурентоспроможності України	48
Висновок до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ	56
3.1 Концептуальний підхід до регулювання міжнародної трудової міграції	56
3.2 Модель стратегічного управління міграційними потоками	61
3.3 Напрями регламентації міжнародної трудової міграції	67
Висновок до розділу 3	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток соціально-економічних систем перебуває в прямій залежності від ступеня ефективності розподілу та регулювання людського капіталу. Міграція населення є одним із найважливіших соціально-демографічних процесів, що дає змогу перерозподіляти людський капітал між ринками праці з метою оптимізації розвитку економічних систем регіонів і підвищення ефективності функціонування регіональних ринків праці.

Зростаючий вплив міграційних процесів на соціально-економічний, культурний, політичний розвиток країн і регіонів світу висунув міграційну тематику в авангард міждисциплінарних наукових досліджень. Міграційні процеси мають значний вплив на розвиток національних економік. Це вимагає детального аналізу причин та наслідків поширення цього явища, обґрунтування підходів до стимулювання або протидії міграції, а також систематичного удосконалення регулювання міжнародних міграційних потоків.

З метою забезпечення ефективного управління міжнародними міграційними процесами, потрібно внести ґрунтовні зміни до національної міграційної політики. Це пов'язано з тим, що Україна є одним із найбільш активних учасників міграційних процесів, а стрімке зростання трудової міграції може мати неоднозначний і загрозливий вплив на економіку.

Проблему трудової міграції в Україні досліджують О. Баула, О. Іванкова-Стецюк, О. Курбет, О. Лютяк, І. Майданік, О. Малиновська, Л. Цимбал; освітньої міграції – Л. Беззубко, Т. Гнатюк, О. Любцева, К. Топчій; міграції у країни ЄС – О. Левицька, О. Мульська, Ю. Чалюк; інтелектуальної міграції – О. Демиденко, Л. Дідківська, Є. Поліщук; нелегальної міграції – О. Позняк; вимушеної міграції – А. Битурський, Е. Лібанова, В. Щербак, О. Длугопольський, О. Кошулько; внутрішньої міграції – О. Гаврилюк тощо.

Незважаючи на істотний внесок вітчизняних учених у розробку окремих аспектів досліджуваної наукової проблеми завдання комплексного аналізу динаміки та спрямованості внутрішніх і зовнішніх потоків трудової міграції є

недостатньо обґрунтованим. Принципово нового підходу потребує концепція міграційної політики України в умовах турбулентного середовища. Це актуалізує тему кваліфікаційної роботи, її спрямування та інструментарій.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних підходів і розробка практичних рекомендацій щодо особливостей міжнародної трудової міграції. Досягнення поставленої мети обумовило вирішення таких завдань, як:

- розкрити генезис міжнародної трудової міграції як соціально-економічного феномену;
- окреслити тенденції міжнародних міграційних процесів;
- виявити особливості регулювання міжнародної трудової міграції на глобальному і національному рівнях;
- охарактеризувати сучасний стан міжнародної трудової міграції;
- оцінити вплив трансфертів від міжнародних трудових мігрантів;
- проаналізувати взаємозалежність міжнародної трудової міграції та конкурентоспроможності України;
- запропонувати концептуальний підхід до регулювання міжнародної трудової міграції;
- удосконалити модель стратегічного управління міграційними потоками;
- обґрунтувати напрями регламентації міжнародної трудової міграції.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної трудової міграції.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти міжнародної трудової міграції.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у кваліфікаційній роботі завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Для розробки і обґрунтування основних положень дослідження використано діалектичний метод пізнання – при дослідженні закономірностей та особливостей розвитку сучасних процесів міжнародної міграції, при визначенні специфіки та принципів регулювання міжнародних міграційних процесів в зарубіжних країнах; методи аналізу та синтезу – при вивченні позитивних та

негативних впливів міжнародної міграції на економіку країни, їх оцінці; метод системного аналізу – при розробці комплексу інструментів регулювання міжнародної міграції; метод графічної інтерпретації та інструментарій VOSviewer – для відображення інформації у вигляді рисунків і діаграм.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації дослідження доповідались і отримали схвалення на XVI Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Тернопіль, 28-29 березня 2023 р.), за результатами якої опубліковані тези доповіді:

1) Длугопольський О.В., Козар У. Бібліометричний аналіз дослідження міграції: приклад застосування інструментарію VosViewer // Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів (28-29 березня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. – С.232-233.

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків. Робота містить 17 рисунків та 9 таблиць, список використаних джерел на 56 позицій. Обсяг роботи становить 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

1.1. Генезис міжнародної трудової міграції як соціально-економічного феномену

Глобалізація створила нові умови для мобільності населення в цілому і трудових ресурсів зокрема у світовому просторі. Через це в останні десятиліття спостерігається посилення руху трудових ресурсів. У порівнянні з іншими історичними періодами на сучасному етапі з'являються підстави говорити про виникнення нових закономірностей розвитку міжнародної трудової міграції (МТМ) у глобалізованій світовій економіці, а також констатувати необхідність перегляду уявлень про це явище.

В умовах глобалізації «...міжнародна міграція постала як комплексна глобальна проблема, що торкається інтересів усіх країн світу... На глобальному рівні міжнародна міграція все більше сприймається як невід'ємна частина процесу глобального розвитку» [7, с.9], вона набула якості глобального процесу, який охопив усі континенти і країни, усі верстви населення. Необхідно погодитися з М. Обергом, Ф. Моллером і П. Валленстіном, що сучасний світ формувався не тільки як інформаційне суспільство і глобальна економіка, але і як «планета мігрантів» [5, с.162]. Це докорінно змінює економічну, суспільно-політичну, етнокультурну і демографічну структуру світового співтовариства. Як відзначає Н. Іванов, «Глобалізаційні процеси різко посилили міжнародні зв'язки і залежність між країнами та окремими соціумами в економічній, інформаційній, політичній, екологічній, міграційній і багатьох інших сферах» [42, с.150]. Прискорення і збільшення обсягів обміну товарами, послугами, інформацією, капіталами і людськими ресурсами усе сильніше впливають на зміст усіх сфер міжнародних відносин, визначаючи параметри і напрями міжнародних зв'язків. Об'єктивність і незворотність глобалізації, значущість її впливу змушує розглядати її як головний детермінант, що формує засади

розвитку більшості міжнародних процесів і явищ. Слід зазначити, що міжнародна міграція розглядається одночасно і як результат, і як рушійна сила глобалізації [2, с.18], яка є прямим наслідком посилення соціальної мобільності у планетарному масштабі.

Міграція (від лат. *migratio*) стосовно населення розуміється як переміщення населення в межах однієї країни або з однієї країни в іншу [5, с.163]. Відповідно виділяється внутрішня і міжнародна (зовнішня) міграція, що важливо з огляду на їх взаємозамінність в умовах окремої країни [37, с.12]. У більш розширеній інтерпретації міграція населення визначається як: «Процес переміщення, просторового руху населення між країнами, районами, населеними пунктами різних типів незалежно від характеру і цілей» [18, с.191]. До мігрантів (від лат. *migrantis* – той, що переселяється) відносять усіх осіб, що переміщуються. Вони поділяються на різні категорії залежно від видів і причин міграції.

Міжнародна міграція населення розглядається як одна з характерних рис світового розвитку, що є ознакою зближення в економічному і культурному житті народів, зростаючої мобільності у розселенні людей [11, с.362]. Основою для такої інтерпретації є констатація «розмивання» бар'єрів мобільності між національними економіками і соціумами. Це важливо не тільки з погляду географічного переміщення, тому що зміна місця перебування людей у просторі супроводжується переходом в іншу економічну систему або соціум.

У науковій термінології міжнародна міграція населення є родовим поняттям, що позначає важливе явище матеріального світу і відображає його якість. Сутність цього явища визначається у рамках економічних і соціологічних досліджень, що стає основою для розгляду похідних дефініцій. В. Іонцев представляє міжнародну міграцію як територіальні (просторові) пересування людей через державні кордони, пов'язані зі зміною постійного місця проживання і громадянства, зумовленою різними факторами (сімейними, національними, політичними та ін.), або з перебуванням у країні в'їзду, що має довгостроковий (більше 1 року), сезонний і маятниковий характер, а також із циркулярними поїздками на роботу, відпочинок, лікування і т.п. Виходячи з цього, міжнародний мігрант

визначається як особа, яка здійснює міждержавне територіальне пересування (міжнародну міграцію) з метою зміни місця проживання і роботи, назавжди або на певний строк (від 1 дня до декількох років) [12, с.20].

Руденко Л.Г. (у колективі співавторів) інтерпретує міграцію як загальну наукову категорію, що відображає процеси поширення (переміщення чогось у природі і суспільстві). Автори роботи справедливо вважають помилковою думку про міграцію винятково як про «територіальне переміщення людей» [37, с.15].

В економічних дослідженнях частіше використовуються більш вузькі тлумачення міграції населення. Наприклад, І. Маслова трактує поняття «міграція населення» як об'єктивний процес переміщення кадрів, який нерозривно пов'язаний з розвитком продуктивних сил [28, с.25].

Якщо у широкому тлумаченні міжнародна міграція асоціюється з будь-якими міжкраїновими переміщеннями населення незалежно від причин, то більш вузькі трактування розглядають це явище у контексті формування і перетворення світогосподарської системи (насамперед, світового ринку праці) і міжнародної економічної інтеграції, яка пов'язана зі зближенням національних господарств і відповідними інституціональними реформами, що сприяють мобільності факторів виробництва. Відповідно до тенденцій розвитку світового господарства, міжнародна міграція є закономірним явищем і атрибутом інтернаціоналізації національних економік.

Найбільшого поширення у спеціалізованій економічній літературі набули дефініції «міжнародна трудова міграція» і «міжнародна міграція робочої сили» (які найчастіше ототожнюються). Аналіз авторських трактувань цих понять (табл. 1.1) демонструє незначні відмінності у їх тлумаченні.

Слід зазначити, що при дослідженні міжнародної міграції може розглядатися не тільки переміщення трудових ресурсів і робочої сили, але і людського капіталу. Взаємозв'язок цих вихідних понять не дозволяє провести чітку межу між тим або іншим різновидом міграції. При цьому кожна з інтерпретацій має свою специфіку дослідження. Виходячи з мети і завдань цього

дослідження у ньому буде розглядатися переміщення трудових ресурсів як частини населення певної країни, що має необхідні здатності до праці (працездатного населення). Із представлених визначень видно, що міжнародна міграція робочої сили визначається саме як переміщення трудових ресурсів (працездатного населення), а не як конкретно робочої сили, яка у класичному розумінні інтерпретується як «...здатність людини до праці, сукупність потреб, фізичних, інтелектуальних і організаторських здібностей, набутих знань і досвіду...» [39, с.140].

Таблиця 1.1

**Авторські трактування понять «міжнародна трудова міграція» і
«міжнародна міграція робочої сили»**

Автор (автори)	Трактування
Івахнюк І.	Міжнародна трудова міграція – це міграція, пов'язана з перетином державного кордону з метою продажу своєї робочої сили у країні в'їзду на певний строк (від 1 дня до декількох років)
Мочерний С.	Міжнародна міграція робочої сили – переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу у пошуках роботи, більш високої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якого відбувається формування її інтернаціональної вартості
Колосніцина М., Суворова І.	Міжнародна міграція робочої сили – це переселення працездатного населення з однієї країни в іншу строком більш ніж на один рік (автори відзначають, що через скорочення часу перебування трудових мігрантів це традиційне визначення вимагає уточнення)
Новицький В.	Міжнародна міграція робочої сили – це постійне або тимчасове переміщення працездатного населення з одних країн в інші, яке викликається як економічними, так і неекономічними причинами
Акопова О., Воронкова О., Гаврилко Н.	Міжнародна міграція робочої сили – це переміщення людей через кордони певних територій зі зміною постійного місця проживання або поверненням до нього з метою пошуку роботи
Похлебаєва А.В.	Міжнародна міграція робочої сили – це процес переміщення трудових ресурсів з однієї країни в іншу з метою працевлаштування на більш вигідних умовах, ніж у країні знаходження, що визначаються співвідношенням попиту та пропозиції на ринку праці

Джерело: складено за [6; 12; 28]

Отже, МТМ як явище, що пов'язане з рухом трудових ресурсів між країнами, повинне визначатися у широкому і вузькому значеннях. У загальному під міжнародною трудовою міграцією вважають добровільну зміну місця проживання працездатного населення з ціллю нового працевлаштування і

реалізації своїх вмінь та навичок в зарубіжній країні, не враховуючи часові і законні параметри. Вузьке трактування МТМ передбачає врахування законних переміщень людських ресурсів, які вступили трудові відносини за межами країни. Важливо, що визначальною ознакою МТМ має бути присутність людини на ринку праці іншої країн та вступ до трудових відносин.

Відмінності між поняттями «міжнародна трудова міграція» і «міжнародна міграція робочої сили» згладжуються, тому що вони обидва позначають переміщення трудових мігрантів (тобто використовується єдина дефініція для позначення суб'єктів міграцій) як типу мігрантів, які перетинають кордони країн у пошуках роботи.

Трудова міграція відбувається як результат раціональної оцінки потенційними мігрантами відносних витрат і переваг (економічних і соціально-психологічних), що проявляється скоріше у вигляді очікувань, ніж як реальне усвідомлення нових можливостей. У рамках макроекономічного підходу М. Тодаро (неокласична теорія) розглядає диференціацію рівнів заробітної плати між країнами та наслідки їх вирівнювання, а також ефекти переміщення людського капіталу, диференціюючи мігрантів за рівнем кваліфікації. Стосовно людського капіталу до увагу беруться розриви у рівні прибутку, отриманого від його використання, які можуть відрізнитися від розривів у рівнях заробітної плати, а також заходи щодо регулювання МТМ з боку урядів, зокрема пов'язані із впливом на ринок праці [46, с.730]. Теорія людського капіталу (Л. Сястад) розглядає мігранта (індивідуальний підхід) як результат інвестицій в освіту, здоров'я, кваліфікацію тощо. Виходячи із цього, МТМ інтерпретується як прояв природного прагнення до кращого застосування людського капіталу і, відповідно, інвестицій у нього [47, с.109]. При цьому виділяються не тільки економічні, але і неекономічні вигоди від МТМ, обґрунтовується значущість соціальних умов, які багато у чому визначають співвідношення вигід і витрат на міграцію.

У теорії людського капіталу обґрунтовано, що інтенсивність МТМ залежить від можливості отримати інформацію про стан ринку праці у інших

країнах, що дозволяє порівняти потенційні вигоди та міграційні витрати (включаючи переїзд, облаштування та ін.) [48, с.520].

Досліджуючи фактори міжнародної міграції, М. Піоре (теорія сегментованого ринку праці) виділяє фактори виштовхування, які діють у країнах еміграції та фактори тяжіння, які діють у країнах імміграції. Хоча склад розглянутих факторів практично аналогічний підходу, що застосовує неокласична теорія, по-іншому розглядається характер їх впливу. Враховується сегментація ринку праці та диференціюються фактори, що викликають переміщення низько- і висококваліфікованих мігрантів (на цій основі обґрунтовуються особливості переміщення різних категорій мігрантів). Це справедливо, тому що причини, які породжують міграцію людей різного кваліфікаційного рівня, можуть суттєво відрізнятися, що характерно для сучасного світового ринку праці. При цьому розглядається вплив такого фактору як наймання і вербування персоналу, а також можливості змін в організації суспільства за рахунок імміграції [50].

Характерно, що у сучасних теоріях МТМ безліч факторів (економічних, політичних, соціальних) починають розглядатися саме як глобальні, підкреслюється відповідна специфіка їх впливу. Такі фактори у сукупності з національними формують складну систему, яка проявляється у певному інституціональному середовищі (на національному і глобальному рівнях). У межах інституційного підходу виділяється такий чинник як міграційна політика держав [37, с.16], що також може розглядатися на міжнародному і глобальному рівнях.

З проведеного теоретичного аналізу витікає, що необхідно розмежовувати глобальні і національні фактори МТМ. З низки досліджень [6; 12; 28; 47] виходить, що інтенсифікація міжнародної міграції усе більше зумовлена впливом глобалізації. Значущість глобальних факторів постійно збільшується. Вони сприяють консолідації світового ринку праці і більш інтенсивному перерозподілу трудових ресурсів між країнами і регіонами світу. Окрім цього, на глобальному рівні виникають певні передумови, які

«дозволяють» проявлятися впливу різних факторів на глобальному і національному рівнях. Глобальні фактори і передумови за їх природою слід поділити на кілька груп (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Глобальні фактори і передумови розвитку МТМ

Джерело: побудовано автором за [6; 12; 28]

Комбінація представлених факторів і передумов формує умови глобалізації у межах конкретного історичного періоду, які визначають тенденції розвитку МТМ як загальносвітового явища. Розглядаючи глобалізацію як історичний процес (що має свої етапи з особливим глобалізаційними тенденціями), слід виділяти історичні передумови розвитку МТМ. Вони пов'язані з певними подіями у світовій історії, які мають загальнопланетарне і/або локальне

значення, повинні розглядатися стосовно світового співтовариства у цілому або відносно певних груп країн (що також має глобальні наслідки). Протягом історії людства найбільші зміни у сфері міжнародної міграції викликали, наприклад, становлення Римської імперії, Великі географічні відкриття (XV–XVII ст.), хвилі работоргівлі, утворення, а потім розпад колоніальних систем, розвал світової соціалістичної системи тощо. Практично завжди прояви історичних передумов пов'язані з цивілізаційними змінами та процесами конвергенції.

Разом з тим, МТМ як явище виникає на рівні національних економік. За сутністю слід виділяти декілька груп національних факторів, а саме: економічні; цивілізаційні; соціальні; демографічні; політичні; правові; екологічні (і кліматичні); інформаційні (табл. 1.2).

У кожній країні у певний історичний період часу складається унікальна комбінація факторів розвитку МТМ. Прояв їх впливу відбувається у межах існуючих у країні суспільних інститутів, «клімату» зовнішньої мобільності, який під впливом глобальних факторів стає усе більш ліберальним та сприятливим.

Серед усіх груп національних факторів МТМ ключову роль відіграють економічні, вплив яких підсилюється або послабляється іншими імпульсами. На мікроекономічному рівні економічні фактори здобувають форму стимулів і обмежень МТМ, впливають на рішення і вибір потенційних мігрантів. На макроекономічному рівні такі фактори визначають характер зовнішніх міграцій (наприклад, хвильовий) і можливості впливу на МТМ із боку держави.

Значна кількість наукових публікацій в різноманітних базах даних присвячена саме міграційним процесам. Для глибшого аналізу взаємозв'язків на теоретичному та емпіричному рівнях можна провести бібліографічний аналіз за допомогою інструментарію VOSviewer, що є програмним інструментом для побудови карт на основі спільної мережі ключових слів, розробленої Н.Еком та Л.Волтманом у Центрі науково-технічних досліджень Лейденського університету.

Відповідно до рекомендацій VOSviewer, чим ближче ключові слова в кластері одне до одного, тим сильніший їхній зв'язок і тим більше публікацій, що поєднують ці ключові слова. Графічна інтерпретація результатів бібліометричного аналізу з використанням інструментарію VOSviewer на основі бази PubMed.gov наведена на рис. 1.2.

Таблиця 1.2

Деталізація національних факторів розвитку МТМ

Група факторів	Деталізація факторів
Економічні	<p>Макроекономічні: рівень розвитку, структура і стан національної економіки; характер територіального поділу праці; попит та пропозиція трудових ресурсів; рівень заробітної плати; рівень розвитку ринку праці; особливості розміщення трудових ресурсів і економічного потенціалу; особливості підприємницького середовища та ін.</p> <p>Мікроекономічні: можливості і перешкоди реалізації здатності до праці (спектр зайнятості); очікування потенційних мігрантів і особливості економічної поведінки; рівень міграційних витрат; можливості перекваліфікації і внутрішньої трудової мобільності та ін.</p>
Цивілізаційні	<p>мовні особливості і рівень знання мов міжнародного спілкування (особливо країн потенційної імміграції); особливості інших елементів культури (етичних систем; цінностей; переконань; релігії) і суспільних інститутів та ін.</p>
Соціальні	<p>соціальна структура суспільства за віковими групами, рівнем кваліфікації, релігії, родинному стану та ін.; рівень гендерної нерівності; позиції молоді; ступінь соціальних протиріч (міжетнічних; міжрелігійних) і прояв дискримінації за соціальними ознаками; рівень безпеки населення; рівень активності діаспор та інших співтовариств мігрантів (асоціацій) та ін.</p>
Демографічні	<p>чисельність населення; особливості його відтворення, характер демографічних тенденцій; особливості розміщення населення і внутрішньої міграції та ін.</p>
Політичні	<p>позиції державної влади щодо МТМ, які проявляються в рамках державної політики; політична стабільність; особливості політичної системи і політичного процесу; рівень і характер політичної активності населення (суспільства); прояв дискримінації за політичними ознаками та ін.</p>
Правові	<p>рівень розвитку правової системи та її відповідність міжнародному праву; характер правових інститутів, що діють у сфері області МТМ; рівень правової дисципліни влади і суспільства та ін.</p>
Екологічні (кліматичні)	<p>стан навколишнього середовища і його зміна у цілому та за регіонами країни; кліматичні умови та їх зміна в окремих регіонах та ін.</p>
Інформаційні	<p>рівень інформатизації і розвитку інформаційних мереж, ступінь їх включення у глобальні системи; політика держави у сфері інформування громадян та ін.</p>

Джерело: побудовано за [12, с. 39]

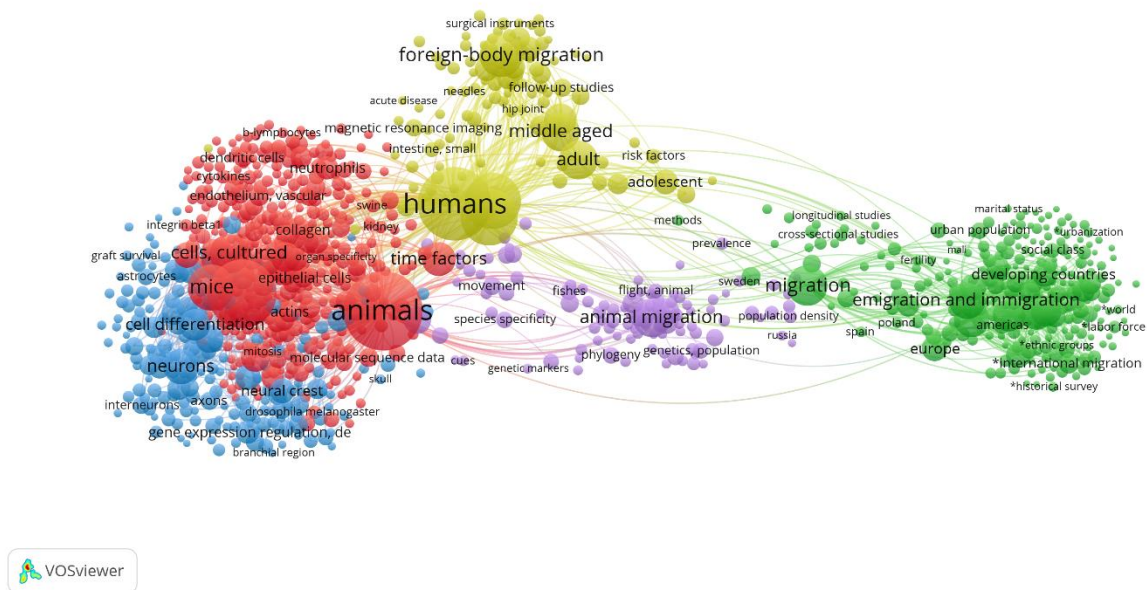

Рис. 1.2. Карта посилань на ключове слово «міграція» в базі PubMed

Пороговим значенням було мінімум 5 повторень ключового слова. Для побудови карти результатів було досліджено 390227 публікацій PubMed за період 1900-2023 рр., в результаті чого було отримано 5 кластерів досліджень, пов'язаних із міграцією, що фокусуються на людині, еміграції-імміграції тощо. Аналогічні результати можна отримати через моніторинг баз даних Scopus та WoS.

Якщо проводити аналогічний аналіз бази PubMed.gov в контексті авторів, які досліджують міграційні проблеми, то отримані результати можна візуалізувати у вигляді рис. 1.3.

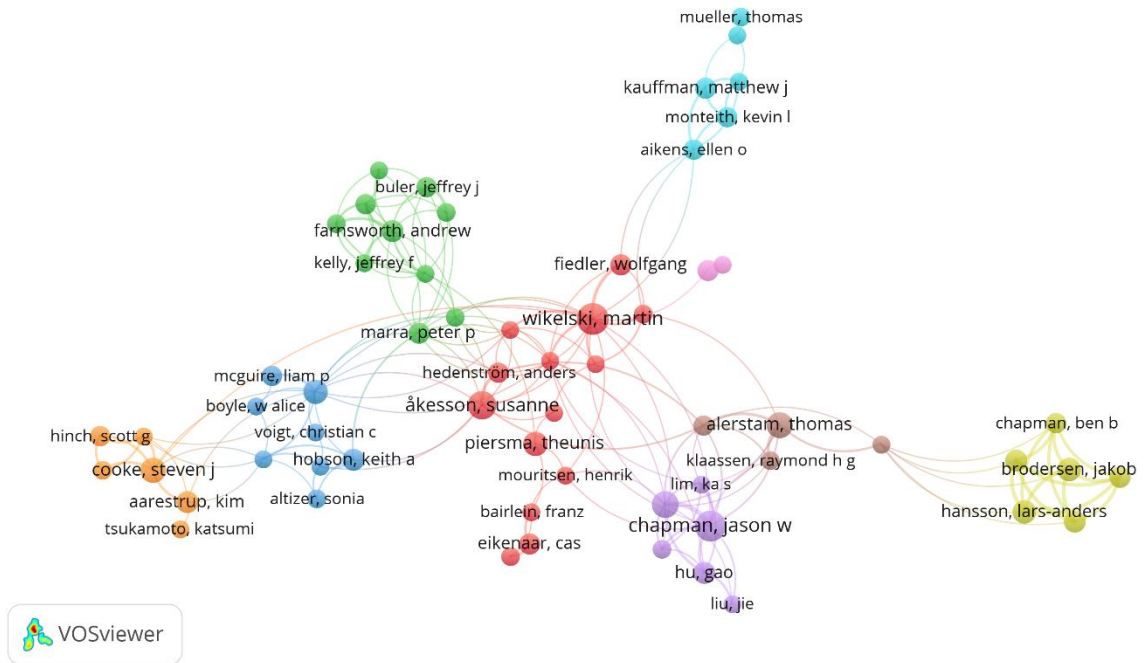

Рис. 1.3. Карта дослідників міграції в базі PubMed

Застосування інструментарію VOSviewer, як бачимо, дозволяє візуалізувати досліджувану проблему, ув'язати її з іншими дослідженнями, вивчити взаємозв'язки між дослідниками конкретної проблематики, оцінити масштабність проведених досліджень в обраній сфері тощо.

1.2. Тенденції міжнародних міграційних процесів

Сьогодні у світі значно більше міжнародних мігрантів, ніж будь-коли. За даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН їхня кількість складала 214 мільйонів та продовжує невпинно зростати. Згідно звіту Міжнародної організації міграції «Світова міграція у 2021 р.: Майбутнє міграції: розбудова дієвості заради змін» (WMR 2021) якщо зростання кількості мігрантів буде зростати на тому ж рівні, мігруюче як і протягом попередніх 20 років, то до 2050 року у світі буде налічуватись більше 405 мільйонів міжнародних мігрантів [49].

У той же час кількість внутрішніх мігрантів вже сягає 740 мільйонів осіб (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP), 2021), тому загальна

кількість мігрантів сьогодні по всьому світу вже наближається до мільярду осіб [127, с.21].

Міжнародній трудовій міграції притаманні такі тенденції [28, с.101]:

- домінуючою формою міграції є трудова міграція;
- суттєвий вплив демографічної ситуації у світі на розвиток міжнародної трудової міграції;
- залучення все більшої кількості країн до міжнародної трудової міграції;
- збільшення кількості категорій трудових мігрантів, міграційних потоків робочої сили та поява нових форм міграції;
- збільшення кількості нелегальних мігрантів;
- поступове збільшення обсягів міграції висококваліфікованих спеціалістів;
- глобалізація міжнародної трудової міграції через залучення до неї більшості країн світу;
- інтенсифікація міжнародної трудової міграції за рахунок збільшення кількості мігрантів та швидкості їхнього переміщення.

Географія сучасних міграційних процесів постійно розширюється. До них залучаються все більше різних етнічних та культурних груп. Слід також виокремити три нові тенденції міжнародної міграції: переважання жіночої міграції над міграцією чоловіків, постійне зростання кількості осіб, що живуть та працюють за межами батьківщини, не маючи на це законних прав, популяризація тимчасової міграції.

Переважна більшість міжнародних трудових мігрантів мають робочі спеціальності, проте в сучасних умовах місце має і міграція службовців. Крім цього існує потік трудових мігрантів, що покидають свою країну походження заради ще більш високої оплати праці та кращих умов праці. Це зумовлюється, в першу чергу, нерівномірністю рівня економічного розвитку країн світу. Цей вид міжнародної трудової міграції стосується переміщень висококваліфікованих фахівців та вчених.

Прогнозується, що кількість трудових ресурсів у найбільш розвинених країнах до 2050 року залишиться приблизно на рівні 600 мільйонів осіб, у той же час у менш розвинених країнах вона зросте до 3 мільярдів у 2025-му та до 3,6 мільярдів у 2040 році [50].

Змінюються також походження мігрантів та регіони, куди вони переїжджають. Тому окремо слід спинитися на основних напрямках міжнародної трудової міграції. В зв'язку з економічними причинами основні потоки мігрантів завжди направляються з країн з низькими особистими доходами до країн з більш високим рівнем доходів.

Міжнародна організація міграції класифікує країни світу на «північні» та «південні». До «північних» відносять країни з високим рівнем доходів населення, до «південних» – з низьким та середнім рівнями доходу. Відповідно до такого поділу вся міжнародна міграція робочої сили розподіляється за чотирма основними напрямками: «Північ» - «Південь» (5% від загального потоку мігрантів), «Північ» – «Північ» (22%), «Південь» – «Північ» (40%) та «Південь» – «Південь» (33%) [29, с.31].

Необхідно виділити основні міграційні коридори за кожним із напрямів переміщення міжнародних трудових мігрантів. Для напрямку «Північ» - «Північ» такими шляхами є із Німеччини до США, із Великої Британії до Австралії та із Канади до США. Міграція із США до Мексики та із Туреччини до Німеччини є найхарактернішою для коридору «Південь» - «Північ». І, нарешті, із «Півночі» на «Південь» найбільше мігрують у напрямках США – Мексика, США – ПАР та Туреччина – Німеччина [44, с.17].

Слід виокремити наступні країни та регіони, що являють собою точки тяжіння міжнародних трудових мігрантів:

- **США, Канада та Австралія.** Як найбільш розвинена країна сучасного світу, США є основним напрямом міграції як некваліфікованих, так і висококваліфікованих працівників. Щороку туди приїздить майже стільки ж мігрантів, скільки і в решту країн світу разом узятих. Так склалося історично, що США завжди були країною іммігрантів. При цьому іммігранти не були

тимчасовими працівниками, а в основному розглядали країну як кінцеву зупинку власної подорожі.

Основні потоки некваліфікованих міжнародних трудових мігрантів направлені в США з найближчих латиноамериканських країн – Мексики, країн Карибського басейну. Висококваліфіковані працівники іммігрують до США практично з усіх куточків світу, включаючи й Західну Європу, Латинську Америку, Китай, Індію. У 2021 р. притік іммігрантів до США та Канади становив 42,8 млн. чоловік та 7,2 млн. чоловік відповідно [44, с.18].

• **Західна Європа.** На відміну від США, у країнах же Західної Європи міграційні процеси розвивалися за абсолютно протилежним сценарієм. Лише в останні роки міжнародні трудові мігранти почали масово залишатися на постійне проживання в даних країнах, перетворюючись із сезонних робітників на повноцінних іммігрантів.

Найрозвиненіші країни Західної Європи є об'єктом міжнародних трудових мігрантів з менш розвинених західноєвропейських країн (Португалії, Мальти, Іспанії), арабських країн Північної Африки та Близького Сходу, країн Центральної Африки, східноєвропейських країн та країн колишнього СРСР.

Міжнародній міграції робітників з африканських країн (колишніх західноєвропейських колоній) сприяє спільність мови, торгівельні та інші зв'язки, що склалися історично. Так у 2021 р. у Західній Європі працював 51 млн. мігрантів. Більш того, в рамках інтеграційних процесів створено єдиний ринок робочої сили, що дозволяє вільно пересуватися робітникам між країнами ЄС та сприяє уніфікації трудового законодавства.

Міжнародні міграційні потоки до країн Європи дуже різняться між собою. Так, наприклад, 70% іммігрантів в Ірландії, походять з інших країн Європи, тоді як у Великій Британії таких мігрантів лише близько 21%, а переважають тут вихідці із Південної Азії [47, с. 111].

• **Близький Схід.** Нафтодобувні країни цього регіону заохочують притік міжнародних трудових мігрантів на важкі низькооплачувані роботи. Робітники приїждять в основному з сусідніх арабських країн, а також з Індії, Пакистану,

Бангладешу, Кореї, Філіппінів. Більше ніж половина робочої сили Саудівської Аравії, ОАЄ, Катару, Бахреїну, Кувейту та Оману складають іноземні трудові мігранти.

• **Інші країни, що розвиваються.** Тенденція до розвитку трудової міграції між країнами, що розвиваються з'явилася ще у 90-х роках. Зазвичай потоки міжнародних мігрантів спрямовані в ті країни, де швидше та ефективніше реформується економіка та покращуються умови життя і праці. Так, в Латинській Америці сезонні робітники відправляються на збір врожаю до Аргентини та Мексики. В Африці більшість внутрішньоконтинентальних міжнародних трудових мігрантів прямують до ПАР, Нігерії та Кот-Д'Івуару. А, наприклад, у 1991 році, в результаті війни в Перській затоці, близько 1 млн. єгиптян покинули Ірак, 800 тис. йеменців поїхали з Саудівської Аравії і, приблизно, 500 тис. палестинців покинули Кувейт, куди на їх місце прибули робітники з Індії та Єгипту [46, с.731].

• **Нові індустріальні країни.** В зв'язку зі стрімким розвитком даних країн Південно-Східної Азії потік міжнародних трудових мігрантів туди значно зріс. Особливо популярною є сезонна трудова міграція до даних країн. Це найбільш помітно в Південній Кореї та Малайзії. Головні постачальники робочої сили для даного регіону – це країни Азії, Північної Африки.

Слід зазначити, що сучасній міжнародній трудовій міграції властива хвилеподібність. Спочатку до приймаючої країни приїжджають емігранти-розвідники, згодом – до них приїзять родичі та друзі. Таким чином, хвиля еміграції зростає. Через деякий час вона затухає, а потім процес повторюється. Причому спостерігається збільшення потоку емігрантів під час кризи, а збільшення потоку іммігрантів – під час економічного зростання [24, с.160].

Головною ж проблемою сучасних міжнародних міграційних процесів залишається нерівність попиту та пропозиції на ринку праці. Така ситуація створює тиск як на країни-імпортери, так і на країни-експортери праці. Встановлення зв'язку між пропозицією та попитом – це важливий аспект міграційної політики. Він є запорукою покращання ефективності управління

трудовою мобільністю та забезпечення того, щоб кваліфікація робітників діставалася саме тих сфер, де на неї існує попит. Тому головним завданням, що потребує нагального вирішення урядами країн, є грамотна оцінка обсягів власного ринку праці та регуляція в'їзду та виїзду робочої сили. При цьому керівництво обсягами даних потоків має здійснюватися без порушень прав людини.

Завершуючи дослідження тенденцій сучасних міграційних процесів, зробимо висновок про значне збільшення масштабів міжнародної трудової міграції, причому це відбувається майже в усіх країнах та регіонах.

1.3. Особливості регулювання міжнародної трудової міграції на глобальному і національному рівнях

Практично усі країни світу приймають участь в обміні економічними (у тому числі трудовими) ресурсами у якості експортерів (донорів) та/або імпортерів (реципієнтів), що викликає необхідність захисту їх національних інтересів. Несприятлива ситуація з МТМ, що спостерігається у багатьох країнах, може інтерпретуватися як виклик глобалізації, що вимагає адекватної відповіді. У той же час державні кордони (під впливом глобалізації [23, с.51]) стають усе більш умовним явищем, вони не здатні у повному обсязі контролювати міграційні потоки.

Глобалізація, сприяючи розвитку масової міграції, привела до посилення проблем у сфері її регулювання. При цьому проблеми різних держав уподібнюються, а їх рішення вимагає вироблення погоджених і універсальних підходів.

Перші прояви державного регулювання міграційних процесів зафіксовані в XVIII в. в Англії у період промислової революції й були пов'язані з обмеженням відтоку із країни кваліфікованих фахівців. Сучасні національні міграційні політики формуються у контексті становлення глобальної системи регулювання МТМ, яка є проявом нового політичного мислення і втіленням глобальної

концепції розвитку світового співтовариства. Тому сучасний механізм регулювання МТМ включає два рівні: міжнародний і національний (державна міграційна політика). Його генезис визначений становленням системи міжнародного права, зокрема у сфері захисту прав людини і регулювання трудових відносин.

Слід зазначити, що міжнародне регулювання МТМ (у контексті захисту прав людини) вийшло на якісно новий рівень на рівні регіонів світу. Найбільш це демонструє європейський досвід, зокрема правовий масив, створений під егідою Ради Європи (наприклад, Європейська конвенція про правовий статус трудящого мігранта). Подальший розвиток регулювання МТМ одержала у рамках інтеграційних угруповань. Найбільш демонстративним є досвід Європейського Союзу (ЄС), одним з основних принципів якого є забезпечення свободи пересування і трудової діяльності громадян (Угода про створення Європейського Економічного Співтовариства) [76]. Сучасний ЄС створює єдину (інтеграційну) систему регулювання МТМ (у тому числі зовнішньої стосовно його простору ЄС). Тенденції до партнерства у сфері регулювання МТМ спостерігається також в інших інтеграційних угрупованнях (відповідно формату інтеграції), наприклад, Економічному співтоваристві країн Західної Африки, Спільному ринку Східної і Південної Африки, Андському співтоваристві націй, Спільному ринку країн Південного Конуса, Північноамериканській зоні вільної торгівлі (НАФТА) [47, с.114].

Закономірним наслідком глобалізації стало підвищення ролі міжнародних організацій у регулюванні МТМ. Зокрема провідну роль відіграє ООН, у структурі якої функціонує Комітет із захисту прав трудящих-мігрантів і членів їх родин, який координує розвиток МТМ, низка спеціалізованих установ, діяльність яких стосується руху населення, Глобальна група з міграції (на базі якої створено спеціальний Консультативний форум) тощо. Спеціалізованою міжурядовою установою, що діє у системі ООН, є Міжнародна організація з міграції (МОМ), яка координує міграційні процеси, сприяє удосконалюванню міжнародного міграційного законодавства, реалізує комплексні програми на міжнародному і

національному рівні тощо. Також діє спеціалізоване агентство ООН – Міжнародна організація праці (МОП), стратегічні цілі якого безпосередньо пов'язані з регулюванням МТМ. Організація розробляє міжнародні стандарти з питань зайнятості, оплати праці, захисту інтересів мігрантів та ін.; приймає спеціальні документи у сфері регулювання МТМ (усього більше 140 конвенцій) тощо [44, с.18]. Система установ ООН дозволяє всебічно впливати на розвиток МТМ та вирішувати соціальні проблеми, пов'язані з нею [6, с.50]. Це відбувається за допомоги Світового банку і пов'язаних з ним міжнародних фінансових організацій. У контексті регулювання МТМ пріоритет віддається не тільки економічним, а й глобальним гуманітарним і екологічним проблемам, захисту прав людини, що створює додатковий виміри впливу.

Виникає низка глобальних викликів (про що свідчать дані міжнародних організацій [6, с.55]), адекватна відповідь на які вимагає поглиблення міжнародного співробітництва і розвитку глобальної системи регулювання МТМ, концептуальна модель якої представлена на рис. 1.4.

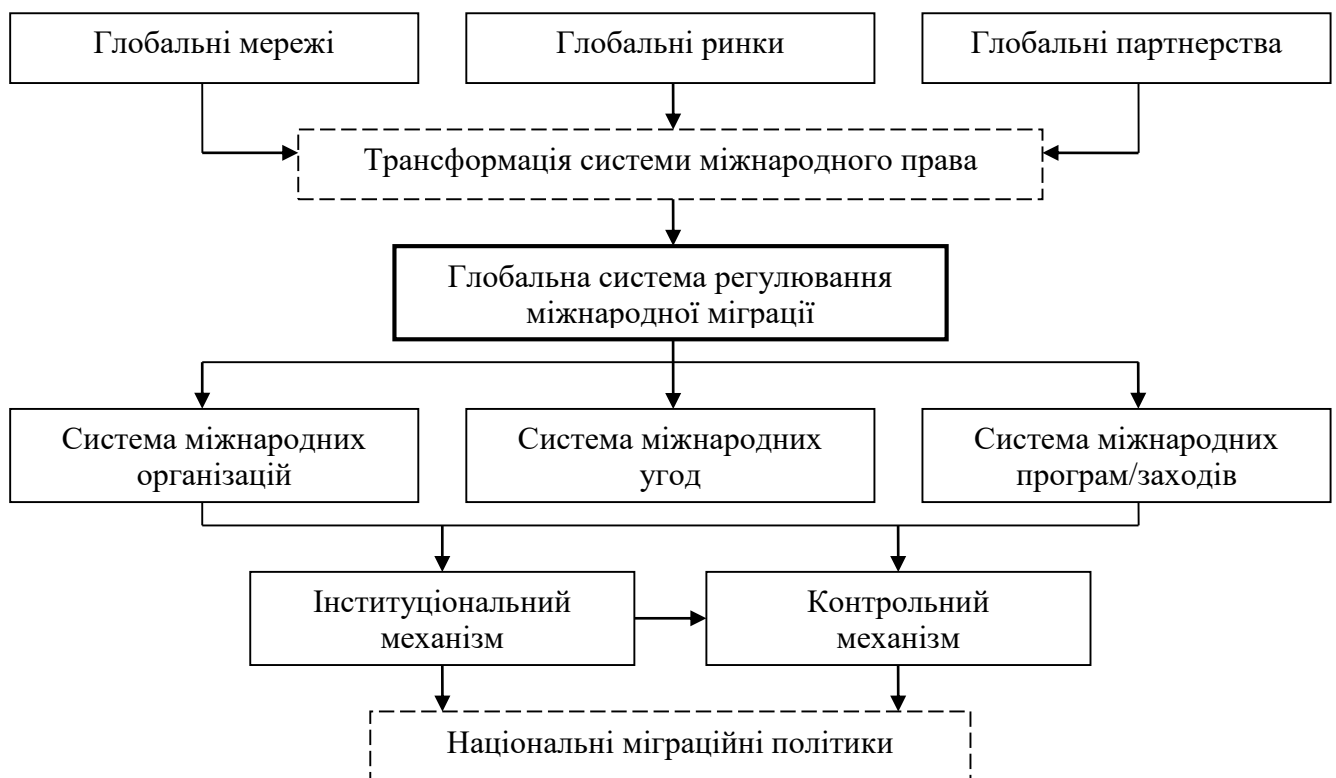

Рис. 1.4. Концептуальна модель глобальної системи регулювання МТМ

Джерело: побудовано за [24, с.187]

У низці досліджень [2; 5; 10] відзначається, що найважливішою передумовою формування глобальної системи регулювання МТМ є відповідна активність країн та орієнтація їх міграційних політик (державна міграційна політика традиційно охоплює регулювання як зовнішньої, так і внутрішньої міграції, однак, виходячи із завдань цього дослідження, у ньому буде розглядатися тільки регулювання зовнішніх міграційних потоків). Регулювання зовнішньої міграції на національному рівні націлене на забезпечення гармонічної взаємодії з міжнародним співтовариством.

Основою державної міграційної політики є її цілі, які спрямовані на реалізацію національних інтересів і в умовах глобалізації враховуючі геополітичні і гео економічні завдання. Їх постановка відбувається на основі міграційних пріоритетів (зокрема у сфері трудових ресурсів) держави, враховуючи необхідність захисту інтересів інших суб'єктів міжнародних відносин, а також мігрантів і національних працівників. Цілі міграційної політики встановлюються залежно від характеру суспільних інститутів, що існують у країні, однак мають відповідати міжнародним нормам і глобальним традиціям регулювання громадського життя.

Основою розробки державної міграційної політики є відповідна концепція, яка повинна охоплювати всі ключові напрямки і принципи питання регулювання зовнішніх міграційних потоків країни, визначати характер участі у міжнародних процесах. Принциповим моментом є погодженість концепції міграційної політики з програмою розвитку національної економіки.

Оптимальність міграційної політики визначається її максимальним впливом на забезпечення сталого економічного зростання. Виходячи з цього, вона носить довгостроковий характер, тому її реалізація заснована на виконанні спеціальної (міграційної) стратегії. Враховуючи вплив глобалізації, міграційна стратегія формується з урахуванням високого динамізму і стохастичності зовнішнього середовища, яке зумовлює вимоги до гнучкості та адаптованості.

Напрями регулювання МТМ, за якими спостерігається найбільший

економічний вплив правових норм, є такі: 1) забезпечення (можливості) виходу мігрантів на ринок праці; 2) законодавче закріплення принципів селекції мігрантів при їх допуску у країну (наприклад, селекція за станом здоров'я); 3) надання законодавчо закріплених преференцій певним категоріям мігрантів та ін. Тому самі правові норми, з огляду на результати запровадження різних бар'єри для міграції, здобувають економічного змісту.

В умовах глобалізації економічний аспект національної міграційної політики має істотно посилюватися, у тому числі щодо завдання і засобів регулювання. Значущість економічних причин МТМ змушує приділяти особливу увагу економічним бар'єрам і стимулам. Проведений аналіз теоретичних джерел [7; 13; 25; 41] показав, що більшість методів міграційної політики мають економічний вимір, тому їх синергія має забезпечувати найбільший економічний вплив.

Вплив правових і економічних методів доповнюється заходами інформаційного характеру, які покликані впливати на ідеологічні передумови міграції і задіяти соціально-психологічні фактори її виникнення. Такі заходи передбачають використання різноманітних інструментів інформаційного впливу на соціальні групи, прийняті рішення і характер поведінки реальних і потенційних мігрантів. Для оптимального комбінування методів державної міграційної політики їх необхідно структурувати за наступними ознаками: види політики; сутність; напрям впливу; тип впливу; сфери реалізації; стадії міграційного процесу; можливості зміни; значущість; охоплення соціальних груп; територіальне охоплення; періодичність використання; тип використання; ступінь впливу; характер використання; строки реалізації.

Отже, резюмуючи, можна зробити висновок, що найважливішим напрямком національних міграційних політик є інституціоналізація форм суспільно-політичного (ліги, суспільні і культурні організації та ін.) та економічного (наприклад, страхові компанії) життя мігрантів, а також якісний захист їх особистих інтересів. Усе більше значення у регулюванні процесів міграції відіграють діаспори та імміграційні співтовариства, з якими налагоджується

соціальний і політичний діалог. Сучасна міграційна політика повинна забезпечити баланс не тільки економічних і соціальних інтересів суспільства, але й інтересів держави і прав мігрантів, враховуючи їх значну суперечливість і вплив сучасної гуманітарної парадигми.

Висновок до розділу 1

Міжнародна міграція населення розглядається як одна з характерних рис світового розвитку, що є ознакою зближення в економічному і культурному житті народів, зростаючої мобільності у розселенні людей. Основою для такої інтерпретації є констатація «розмивання» бар'єрів мобільності між національними економіками і соціумами. Це важливо не тільки з погляду географічного переміщення, тому що зміна місця перебування людей у просторі супроводжується переходом в іншу економічну систему або соціум.

Міжнародна трудова міграція як явище виникає на рівні національних економік. За сутністю слід виділяти декілька груп національних факторів, а саме: економічні; цивілізаційні; соціальні; демографічні; політичні; правові; екологічні (і кліматичні); інформаційні.

Найважливішим напрямком національних міграційних політик є інституціоналізація форм суспільно-політичного (ліги, суспільні і культурні організації та ін.) та економічного (наприклад, страхові компанії) життя мігрантів, а також якісний захист їх особистих інтересів. Усе більше значення у регулюванні процесів міграції відіграють діаспори та імміграційні співтовариства, з якими налагоджується соціальний і політичний діалог.

РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

2.1. Характеристика сучасного стану міжнародної трудової міграції

В умовах глобалізації процеси МТМ постійно еволюціонують, знаходять прояв нові закономірності їх розвитку. Це стимулюється консолідацією світового співтовариства, утворенням глобального простору, впливом глобальних факторів і передумов. Закономірності розвитку МТМ здобувають загальнопланетарний характер, визначаючи тенденції інтенсифікації міграційних потоків і особливості міграційних зв'язків окремих країн. У цей час у порівнянні з попередніми періодами історії, знизилась важливість факторів військово-політичної експансії та географічних відкриттів. Розвал колоніальної і соціалістичної систем дав поштовх глобалізації світового ринку праці. Поширення демократії як основного принципу державного і глобального устрою, а також формування глобальної системи захисту прав і свобод людини, призвели до залучення у сферу МТМ усього населення Землі. Рішення про міграцію більше перетворюється у добровільний та індивідуальний акт людини, яка розглядає світове співтовариство як глобальний простір мобільності. При встановленні закономірностей розвитку МТМ, слід урахувувати ієрархічну диференціацію глобальних факторів, серед яких первинними і визначальними (що призводять до генезису потоків) є демографічні та економічні. Вони характеризуються як основні, об'єктивні та перманентні. Інші фактори (природні, соціальні, цивілізаційні, інформаційні, політичні тощо) доповнюють вплив головних детермінант і часто стосуються окремих частин глобального простору.

Для виявлення закономірностей розвитку МТМ у масштабі глобального простору необхідно: 1) проаналізувати демографічні тенденції (світові, регіональні); 2) здійснити макроаналіз економічних факторів, у тому числі за групами країн; 3) виконати діагностику міграційних процесів на глобальному

рівні, у тому числі оцінити потоки між регіонами і групами країн (за рівнем розвитку); 4) оцінити динаміку грошових переказів мігрантів за напрямками і видами потоків (як основний індикатор супутніх МТМ фінансових потоків).

Аналіз демографічних тенденцій. Головною об'єктивною передумовою збільшення обсягів МТМ є зростання чисельності населення Землі, що підтверджується результатами глобальних переписів (табл. 2.1). Він характерний для всіх регіонів світу і дає «поштовх» до зародження усі нових міграційних хвиль. Необхідно відзначити, що приріст чисельності населення у низці регіонів світу, наприклад, у Європі, пов'язаний в основному з міграційним приростом.

Таблиця 2.1

Результати всесвітніх переписів населення, млн. осіб

Регіони світу	1960 р.	1970 р.	1980 р.	1990 р.	2000 р.
Усього, у тому числі	3021	3692	4435	5264	6071
Африка	280	361	479	636	812
Азія	1701	2143	2632	3168	3680
Америка	422	517	617	726	836
Європа	604	656	692	721	727
Океанія	16	19	23	27	31

Джерело: складено за [12, с. 101]

За прогнозами експертів ООН чисельність населення світу надалі буде стабільно зростати. При цьому збережеться нерівномірність між країнами з різним рівнем економічного розвитку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Варіанти зміни чисельності населення світу в 2030 і 2050 рр., тис. осіб

	Низьке зростання		Середнє зростання		Високе зростання	
	2030 р.	2050 р.	2030 р.	2050 р.	2030 р.	2050 р.
Усього, у тому числі	7498821	7958779	7674833	9149984	7850649	10461086
Більш розвинені регіони	1242195	1126265	1268343	1275243	1294280	1439439
Менш розвинені регіони	6256626	6832515	6406489	7874742	6556370	9021648

Джерело: складено за [12, с. 103]

Щорічні темпи приросту населення у країнах, що розвиваються, в середньому у 6 раз вище, ніж у розвинених [24, с. 130]. До того ж в останніх підсилюється старіння населення. Так, згідно із прогнозами ООН частка

населення у віці 60 років і більше у світі буде суттєво збільшуватися: 1950 р. – 8%, 2015 р. – 11%, 2050 р. – 22% [29, с. 31]. Прискорення процесів старіння населення у комбінації зі скороченням народжуваності формують нові виклики для розвинених країн світу. Так, наприклад, за прогнозами, населення Італії скоротиться до 2050 р. з 57 млн. до 41 млн., а Японії до 2080 р. з 127 млн. до 105 млн. осіб [6, с. 158].

За даними міжнародних організацій загальносвітовий обсяг трудових ресурсів до 2030 р. виросте з 3 млрд. осіб до 4 млрд. осіб. Збільшення трудових ресурсів за різними групами країн йде нерівномірно. Зростання обсягу трудових ресурсів у країнах, що розвиваються, до 2025 р. буде перевищувати загальну їх кількість у розвинених країнах. До 2050 р. трудові ресурси у більш розвинених країнах оцінюються у 600 млн. осіб, тоді як у менш розвинених вони збільшаться з 2,4 млрд. у 2005 р. до 3 млрд. у 2020 р. і 3,6 млрд. осіб у 2040 р.

За даними [51], у країнах із середнім і низьким рівнем розвитку людського потенціалу спостерігається більш високий рівень гендерної нерівності, бідності, висока інтенсивність депривації (у сфері освіти, охорони здоров'я і рівня життя). Так, наприклад, національна межа бідності у 2015-2020 рр. у Словаччині становила 16,8%, Польщі – 14,8%, Україна – 19,5%, Туреччини – 27,0%, Румунії – 28,9%, Мексиці – 47,0% [51].

Для країн із середнім і низьким рівнем розвитку людського потенціалу є характерними: численні порушення прав людини, зростання кількості жертв корупції, погіршення екологічної ситуації і доступу до послуг, збільшення чисельності населення, що постраждало від стихійних лих. Так, наприклад, у 2015-2020 рр. (у середньому за рік) на 1 млн. осіб у Норвегії від стихійних лих постраждало 49 осіб, США – 732, Швеції – 4, Фінляндії – 8, Перу – 18032, Україні – 1561, Македонії – 60392, Індії – 55557, Кенії – 94526 і т.д. [51].

Таким чином, існують об'єктивні демографічні імпульси активізації міжнародної міграції, прояв яких залежить від панорами економічного розвитку країн і регіонів світу, структурних зрушень у господарських комплексах і міжнародних зв'язках. Збереження істотних країнових і регіональних

відмінностей у сфері розвитку людського потенціалу при існуванні сприятливих умов стимулював підвищенню міграційної активності населення.

Макроаналіз економічних факторів МТМ. Окрім демографічних тенденцій визначальне значення мають відмінності у рівні безробіття і зайнятості. Пріоритетність проблем зайнятості, як і забезпечення рівних можливостей, підкреслює О. Кашуба [25, с. 436]. За даними Європейської економічної комісії (ЄЕК) ООН рівень безробіття суттєво відрізняється навіть у розвинених країнах. Так, за 2015-2020 рр. у Північній Америці (США, Канада) рівень безробіття у середньому становив 5,13%, у ЄС-27 – 8,5%. Темп зростання зайнятості у Північній Америці у 2020 р. склав - 3,5 у ЄС-27 – -1,8 [45].

З урахуванням наслідків глобальної фінансової кризи і заходів для їх подолання (емісія, девальвація валюти та ін.) відмінності у заробітній платі тільки збільшуються. Зниження рівня ВВП спостерігається за усіма групами країн, однак при цьому обсяг трудових ресурсів у країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою збільшується (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

ВВП і обсяг трудових ресурсів за групами країн у 2018-2020 рр.

	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	ВВП, млн. дол. США	Трудові ресурси, млн. осіб	ВВП, млн. дол. США	Трудові ресурси, млн. осіб	ВВП, млн. дол. США	Трудові ресурси, млн. осіб
Світ в цілому	84740322	3181784	92193708	3229431	93126121	3276145
Країни, що розвиваються	17216823	2502505	16605809	2548768	16210445	2592296
Країни з перехідною економікою	2339068	152109	1771270	152346	153110	153056
Розвинені країни	68184431	527170	73816629	528317	76762566	530793

Джерело: складено за [51]

Як свідчать дані [45; 49], при різній забезпеченості трудовими ресурсами у згаданих групах країн спостерігаються істотні відмінності у структурі зайнятості за секторами. Так, наприклад, у країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою спостерігається більш висока питома вага зайнятих в аграрному секторі: країни, що розвиваються, у 2020 р. – 29,2% (2018 р. – 29,6%), країни з перехідною економікою у 2020 р. – 11,9% (2018 р. – 12,3%), розвинені

країни у 2020 р. – 3,1% (2018 р. – 3,3%) [49].

Оцінюючи стан ринку праці, слід також враховувати, що у кожній країні існують свої специфічні проблеми, які також стимулюють населення до імміграції (наприклад, недотримання трудового законодавства).

Діагностика міграційних процесів на глобальному рівні. У сучасному глобальному світі складається низка об'єктивних обставин, що призводять до активізації МТМ. Як відзначає К. Шиманська: «Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. світ переживав небувале зростання міграції населення. Міжнародна трудова міграція стала глобальним процесом, що торкнувся всі країни і континенти...» [43, с. 186]. У період 1965-1990 рр. кількість міжнародних переселенців збільшилося на 45 млн. із щорічним темпом приросту близько 2,1%. На сьогоднішній день щорічний темп приросту становить близько 2,9% [24, с. 308]. За офіційними даними Конференції ООН по торгівлі і розвитку та Міжнародної організації праці, у 1990 р. близько 155 млн. осіб покинули країни походження з метою пошуку роботи, у 2010 р. цей показник уже становив 191-195 млн., а у 2020 р. – 214 млн. осіб [46, с. 732]. Очікується, що до 2050 р. чисельність мігрантів може зрости до 405 млн. осіб [114].

Близько 60% мігрантів переміщуються або між розвиненими, або між країнами, що розвиваються. Більшість міжнародних мігрантів проживають у більш розвинених країнах: у 2015 р. – 123 млн. осіб, у 2020 р. – 133 млн. осіб [27, с. 13]. До таких країн відносяться країни Європи, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Канада, США.

У цих країнах проживають близько 66% міжнародних мігрантів. Кількість мігрантів у країнах, що розвиваються, також збільшується. У 2015 р. у них перебувало 72 млн. мігрантів, а у 2020 р. – більше 81 млн. [27, с. 14]. При цьому за минуле десятиліття темпи зростання чисельності міжнародних мігрантів збільшилися, що підтверджується офіційними даними ООН (табл. 2.4 [51]).

Динаміка основних показників міжнародної міграції

	1990 р.	1995 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.
Оцінка чисельності міжнародних мігрантів станом на середину року, осіб	155518065	165968778	178498563	195245404	213943812
Річний темп зміни чисельності мігрантів, %	–	1,3	1,5	1,8	1,8
Частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення, %	2,9	2,9	2,9	3	3,1
Частка жінок-мігрантів у загальній чисельності міжнародних мігрантів, %	49,1	49,3	49,4	49,2	49,0
Частка біженців у загальній чисельності міжнародних мігрантів, %	11,9	11,1	8,8	7,1	7,6

Джерело: складено за [51]

Із формуванням глобального простору проявляється тенденція до спеціалізації окремих регіонів (країн) еміграції на генерації міграційних потоків з відносно постійними якісними характеристиками. Менш розвинені країни продукують потоки, які спрямовуються як у більш, так і у менш розвинені країни. У рамках групи більш розвинених країн міграційні процеси є відносно замкненими, характеризуються стабільністю географічної орієнтації та постійним відтворенням (кругова міграція).

Це спричинено диференціацією країн за рівнем розвитку людського потенціалу, відмінності якого зумовлюють нерівномірність і визначають особливості участі країн у глобальних міграційних зв'язках. Менш розвинені країни залишають як високо-, так і некваліфіковані мігранти. При цьому висококваліфіковані направляються переважно до розвинених країн із суттєво кращими економічними умовами. Така міграція стимулюється країнами імміграції з огляду на важливість людського капіталу та загальні переваги припливу висококваліфікованих мігрантів. Кваліфіковані трудові ресурси, залучаються до міграції і міжнародними компаніями [25, с. 439].

Міграція некваліфікованих кадрів визначається можливостями переселення. Звуження можливостей міграції у більш розвинені країни

призводить або до розвитку нелегальної міграції (у тому числі шляхом переходу з легального на нелегальний статус), або до переорієнтації міграційних потоків шляхом пошуку альтернативних варіантів, у тому числі на користь менш розвинених країн (де умови незначно краще, ніж у країни походження, але можливості для міграції ширше).

Станом на початок 2022 р. у зв'язку з бойовими діями на сході України з невідконтрольних уряду територій виїхало трохи менше ніж 1,5 мільйона осіб, згідно з МОМ. Протягом 2014-2017 років переміщення осіб з цих територій мало зростаючий характер, проте у 2017 році загалом стабілізувалось. Кількість людей, що офіційно подалися на отримання статусу ВПО, зросло у 2020 році до 1,46 мільйонів осіб з 1,43 мільйонів у 2019 році. Це явище О. Малиновська пов'язує не зі збільшенням кількості ВПО, а з пандемією COVID-19, коли багато людей втратили робоче місце та заробіток, статус був запорукою отримання матеріальної державної допомоги. Щодо географії розміщення, то до повномасштабного вторгнення російської федерації, найбільша кількість ВПО перебувала у Донецькій та Луганській областях, близько 500 та 300 тисяч відповідно. До Києва та області переїхало майже 234 тисячі осіб. Проглядалася тенденція поступового перетворення вимушеної тимчасової міграції на постійну: у 2019 р. 34% респондентів не планували повернутися до окупованих територій навіть у разі їх визволення та завершення конфлікту, у той час як в 2021 р. таких осіб було вже 39%.

Станом на 3 травня 2022 року кількість ВПО у зв'язку з війною розпочатою російською федерацією досягла відмітки більш ніж у 8 мільйонів осіб. Станом на 13 червня загальна кількість зовнішньо переміщених осіб становила майже 7,5 мільйонів. Найбільша кількість українців перетнула кордон України за березень (рис. 2.1).

Оформили тимчасовий захист 3,2 млн громадян. При цьому спостерігається тенденція до часткового повернення громадян до України з припиненням бойових дій в центральному та північному регіонах. Так кількість українців, що з 24 лютого 2022 р. повернулася до України становить 2479398 осіб станом на 13

червня 2022 р. Більша частина з цих людей, це чоловіки, колишні мігранти, що повернулися захищати Україну.

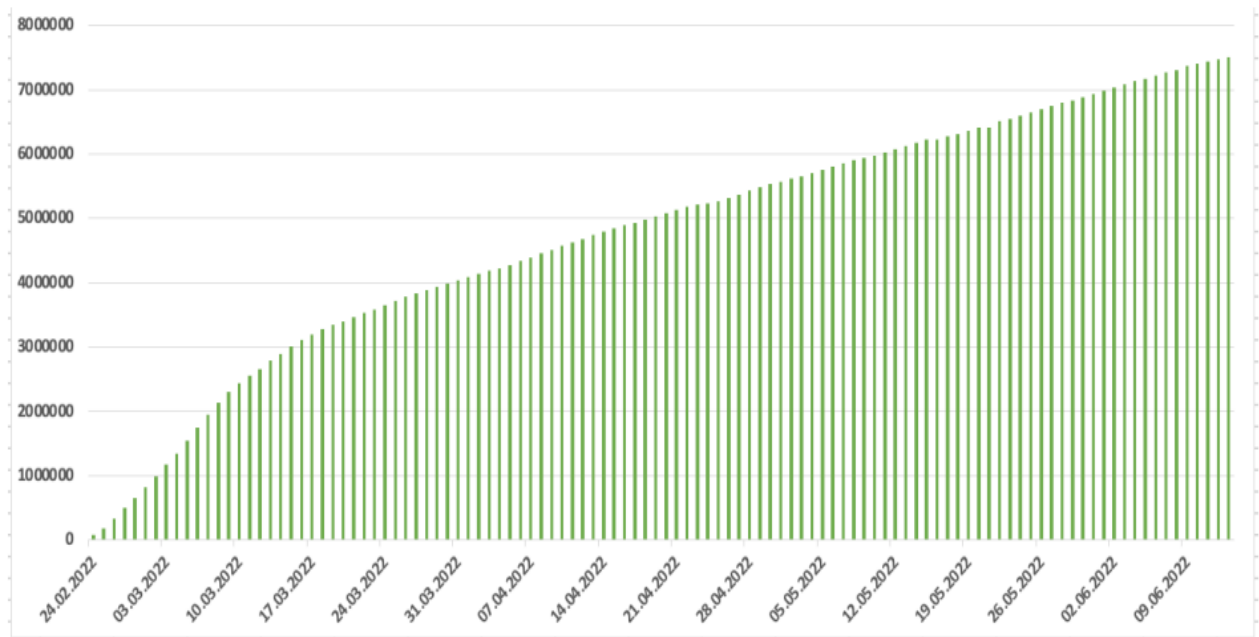

Рис. 2.1. Кумулятивна кількість осіб вимушених мігрантів з України

Найбільшу кількість вимушених мігрантів прийняла до себе Польща, загалом на 13 червня 2022 р. в ній знаходилось майже 1,2 мільйони громадян України, що виїхали у зв'язку із війною. Наступними йдуть Румунія (майже 100 тисяч) та російська федерація (більше мільйону осіб). При цьому дані, що стосуються російської федерації, у більшості випадків пояснюються примусовим вивозом українців. Однак існують випадки добровільного виїзду у прикордонні російські міста людей з Луганської та Донецької областей, особливо до 24 лютого. До країн з найбільшою кількістю українських мігрантів також відносяться Угорщина (24091 осіб), Республіка Молдова (86254 осіб) та Словаччина (77330 осіб), заключною в списку є Білорусь, що прийняла до себе 8 тисяч громадян, не виключено, що до Білорусі людей також вивозили примусово (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Країни з найбільшою кількістю українських мігрантів

Отже, вже з початку війни у 2014 р. її вплив позначився на переміщеннях як в межах, так і за межами України. Якщо у 2014-2022 рр. війна охопила території тільки Луганської та Донецької областей, потік мігрантів був не таким відчутним як з 24 лютого 2022 р.

Якщо порівняти з даними ООН за 16 березня, кількість внутрішньо переміщених людей в Україні зросла на 24%. Більшість людей виїхали з Харківської області (23%), Києва (20%), Донецької (16%), Київської (12%) та Миколаївської (5%) областей. Водночас найбільше внутрішньо переміщених людей в Україні прийняли Київщина (9%), Львівщина (9%), Дніпропетровщина (8%), Хмельниччина (8%) і Вінниччина (7%). 41% внутрішньо переміщених людей з України живе окремо від своєї сім'ї. Велика кількість ВПО, що виїхали унаслідок бойових дій на сході країни, не планували повертатися додому, навіть за умов завершення конфлікту. Таким чином, можна зробити висновок, що значна кількість як внутрішньо, так і зовнішньо переміщених осіб у результаті повномасштабного вторгнення російської федерації також не повернуться до початкових пунктів проживання навіть за закінчення війни.

2.2. Оцінка впливу трансфертів від міжнародних трудових мігрантів на стан національної економіки

Важливе значення для національних економік, особливо країн еміграції, мають грошові перекази мігрантів. У структурі міжнародного руху капіталу за значущістю вони поступаються тільки прямим іноземним інвестиціям. Окрім цього, обсяги грошових переказів є більш стабільними, ніж інші потоки приватного капіталу, часто перевищують їх масштаб, як і обсяги офіційної міждержавної допомоги [2, с. 21].

Географічні пропорції переміщення міграційного капіталу є відносно сталими, що відображено на рис. 2.3.

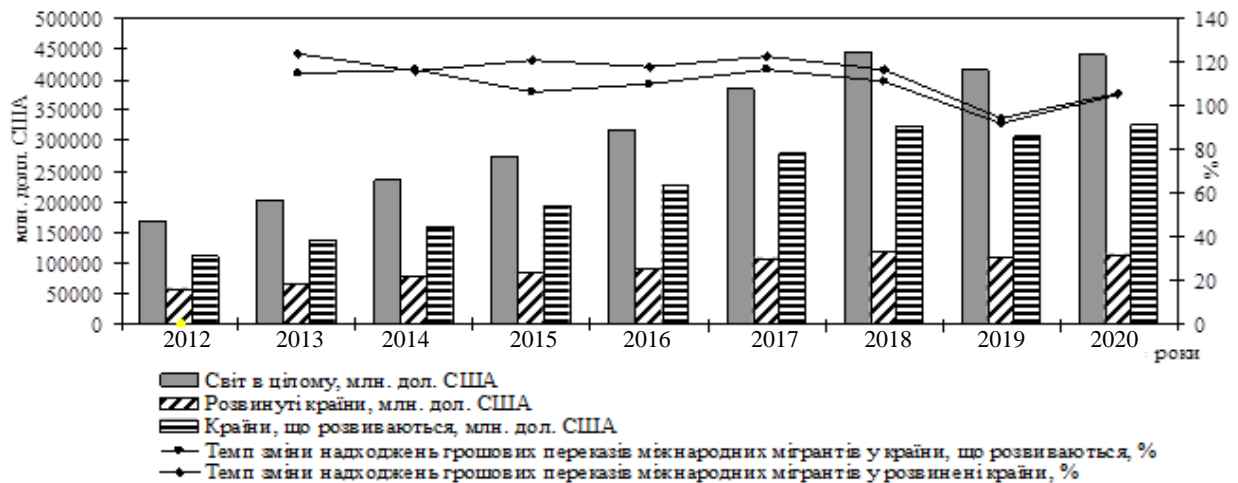

Рис. 2.3. Динаміка надходжень грошових переказів міжнародних мігрантів за групами країн

Джерело: побудовано за [45]

При цьому відтік капіталу за рахунок переказів для обох груп країн можна порівняти за питомою вагою у ВВП (розвинені – 0,5%, країни, що розвиваються – 0,4% від ВВП), що підтверджується показниками динаміки (рис. 2.4). Необхідно зазначити, що темпи зміни відтоку більш інтенсивні, ніж темпи зміни припливу грошових переказів, що краще відображає стан економіки країн імміграції.

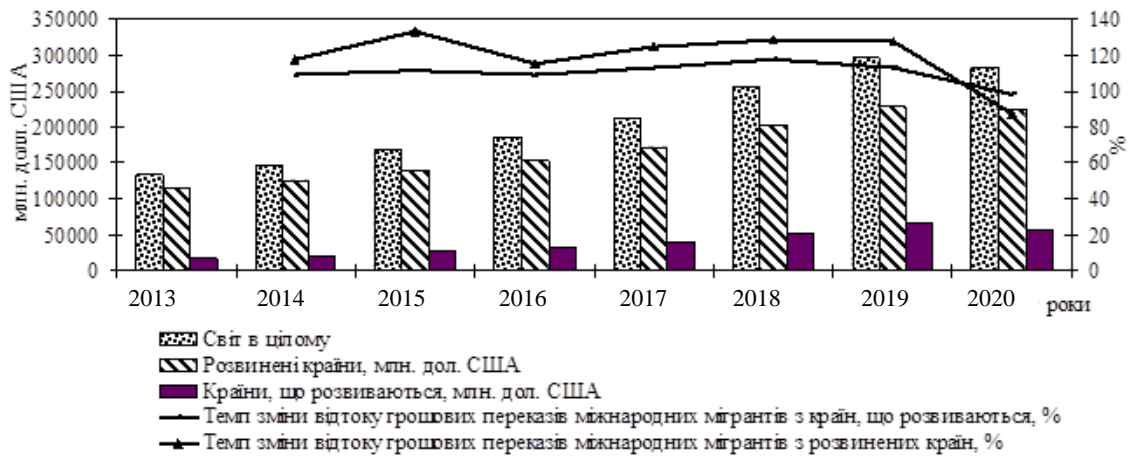

Рис. 2.4. Динаміка відтоку грошових переказів міжнародних мігрантів за групами країн

Джерело: побудовано за [45]

Звичайно представлені дані не відображають повної картини руху міграційного капіталу, тому що великі його обсяги переміщуються у прихованих формах. У зв'язку з цим, на думку Глобальної комісії з міжнародної міграції, країнам необхідно розширити спектр і покращити послуги в області забезпечення грошових переказів мігрантів, а також створити ефективні механізми з контролю над трансфертами [48, с. 530].

Таким чином, можна зробити висновок, що необхідність зміцнення глобальної системи регулювання міжнародної міграції в цілому зумовлена низьким рівнем її ефективності, що підтверджується масштабом проблем і результативністю реалізованих кроків щодо їх вирішення. Основна причина такого стану справ полягає не стільки у пасивності, скільки у неефективній організації системи. Основою для удосконалення глобальної системи регулювання міжнародної міграції повинне стати поглиблення міжнародного співробітництва (у тому числі на рівні регіонів світу), впровадження єдиних стандартів регулювання (насамперед, соціальних), а також розширення ролі міжнародних організацій.

Міжнародна трудова міграція чинить суттєвий вплив на основні економічні показники. Цей вплив, як і вплив будь-якого іншого фактора, необхідно оцінювати кількісно. Грошові перекази міжнародних трудових мігрантів – це

доходи мігрантів, які, за вирахуванням витрат на їх перебування в країні працевлаштування, спрямовуються на батьківщину і використовуються для підвищення економічного та соціального рівня життєдіяльності рідних і близьких мігрантів, розвитку місцевих територій і країн загалом. Вкажемо на те, що це не лише заробітна плата, одержана за кордоном, а ще й частина заощаджень, призначена для розвитку домогосподарств в країні походження мігранта, шляхом інвестицій і вкладень. Таким чином виконується капіталоутворююча функція, яка забезпечує сталий соціально-економічний розвиток для країн-реципієнтів даних грошових переказів [35, с. 116].

Грошові перекази – основний фактор міжнародної трудової міграції, який впливає на економічний розвиток країн третього світу. Обсяг грошових переказів мігрантів за 2020 рік склав 583 млрд. дол. США, з яких приблизно 436 млрд. дол. США було відправлено до країн, що розвиваються. Це число є на 4 відсотка більшим за аналогічний показник 2019 року. Тоді сума грошових переказів мігрантів до країн, що розвиваються склала 418 млрд. дол. США [44, с. 28].

У таблиці 2.5 наведено обсяги грошових переказів трудових мігрантів у млрд. дол. США з 2014 р. [48, с. 540].

Таблиця 2.5

Обсяги грошових переказів трудових мігрантів (млрд. дол. США)

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг грошових переказів (млрд.дол.США)	443	418	453	507	533	557	583
Темпи зростання (%)	15%	-6,7%	8,7%	11,7%	4,1%	4,59%	4,73%

Джерело: складено за [48, с. 540]

У топ-10 країн, з яких надходить найбільше грошових переказів, входять Швейцарія (19 млрд. дол. США), Німеччина (15 млрд. дол. США), Іспанія (14,7 млрд. дол. США), Італія (12,7 млрд. дол. США), Люксембург (10,9 млрд. дол. США) та Нідерланди (8,4 млрд. дол. США), Канада (7,9 млрд. дол. США) [7, с.10]. Станом на 2015 рік найбільшими одержувачами переказів мігрантів були Індія і Китай (понад 47 млрд. дол. США кожна), Мексика (22,164 млрд. дол.

США), Філіппіни (19,688 млрд. дол. США), Франція (15,252 млрд. дол. США), Іспанія (9,987 млрд. дол. США), Німеччина (9,865 млрд. дол. США) (рис. 2.5). У 2020 році ситуація змінилася і тепер перша десятка країн-одержувачів грошових переказів виглядає наступним чином: Індія (понад 70 млрд. дол. США), Китай (понад 64 млрд. дол. США), Філіппіни (28 млрд. дол. США), Мексика (25 млрд. дол. США), Нігерія (21 млрд. дол. США), Єгипет (20 млрд. дол. США), Пакистан (175 млрд. дол. США), Бангладеш (15 млрд. дол. США), В'єтнам (12 млрд. дол. США), Ліван (біля 9 млрд. дол. США) (рис. 2.6).

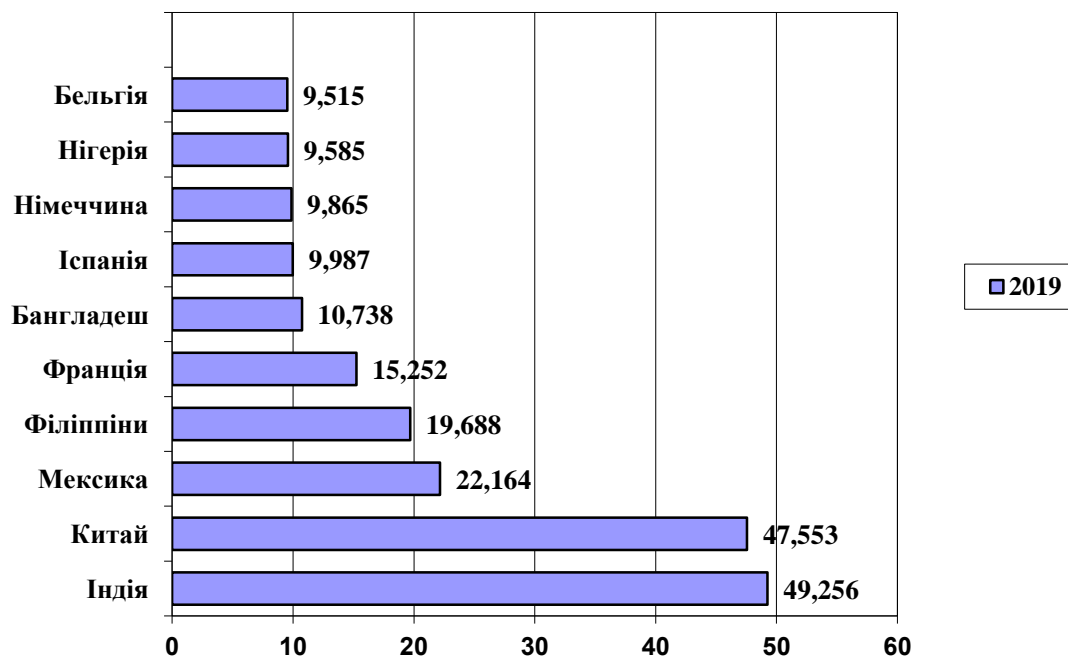

Рис. 2.5. Топ-10 країн за обсягами отриманих грошових переказів (в млрд. дол. США) у 2015 р.

Джерело: побудовано за [47, с. 124]

Характерною особливістю топ-10 країн зразка 2020 року є відсутність розвинених європейських країн, таких як Франція, Іспанія, Німеччина та Бельгія. Натомість покращили свої позиції країни азійського регіону (Пакистан, В'єтнам та Ліван). Це можна пояснити якісними змінами у державному регулюванні міжнародної еміграції у зазначених країнах.

У 2015 році для десяти країн світу грошові перекази міжнародних трудових мігрантів складають 20 і більше відсотків ВВП [19, с. 52]. У випадку Таджикистану, ця цифра складає трохи менше ніж 50% (рис. 2.7).

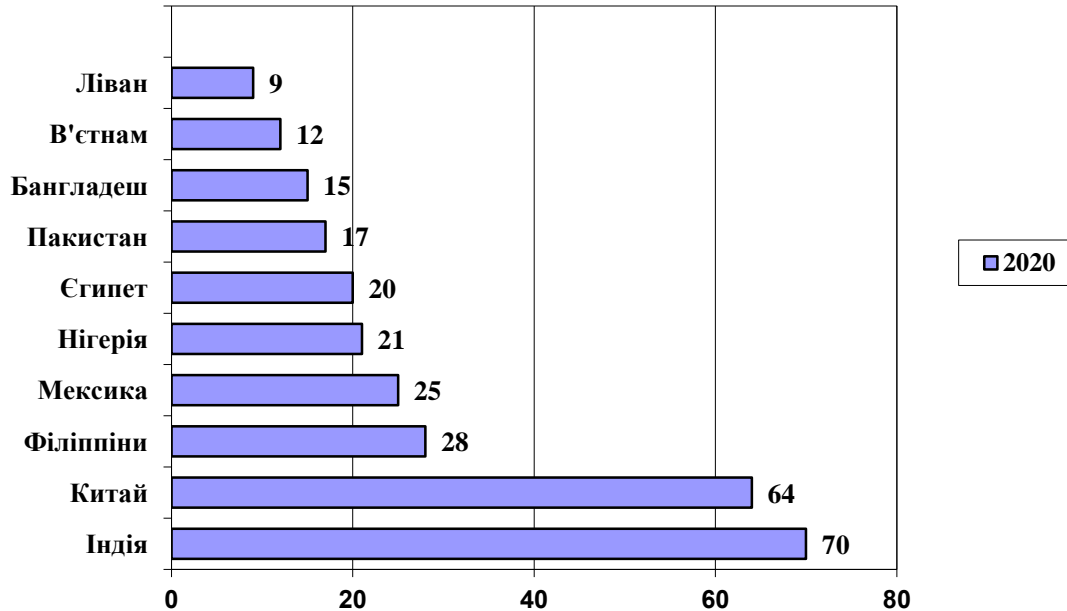

Рис. 2.6. Топ-10 країн за обсягами отриманих грошових переказів (в млрд. дол. США) у 2020 р.

Джерело: побудовано за [47, с.125]

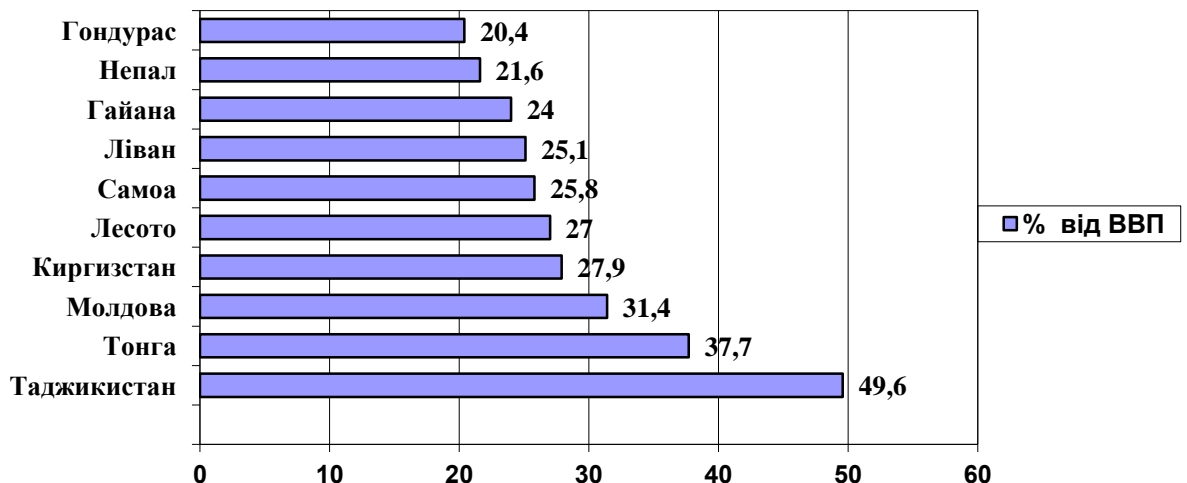

Рис. 2.7. Найбільші отримувачі грошових переказів мігрантів у ВВП країни (%) у 2015 р.

Джерело: побудовано за [19, с. 52]

У 2020 році список країн-лідерів за відсотком грошових переказів трудових мігрантів у ВВП країни не зазнав істотних змін. До чільної десятки увійшли Вірменія, Гаїті та Гамбія. Покинули ж її Ліван, Гондурас і Гайана (рис. 2.8).

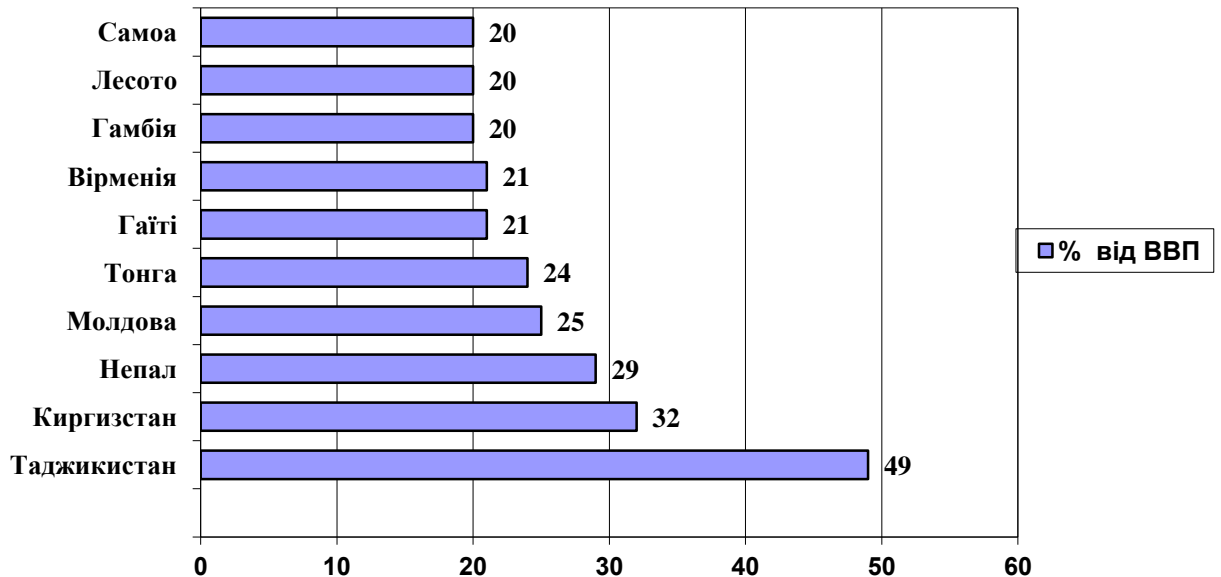

Рис. 2.8. Найбільші отримувачі грошових переказів мігрантів у ВВП країни (%) у 2020 р.

Джерело: побудовано за даними [19, с. 53]

Серед країн Західної та Центральної Європи найбільший відсоток від ВВП грошові перекази міжнародних трудових мігрантів у Болгарії (5,3%), Іспанії (4,7%), Швейцарії (3,2%), Бельгії (3,1%), Німеччині (2%) (рис. 2.9).

Серед країн Східної Європи за обсягами отриманих грошових переказів від міжнародних мігрантів у 2020 році серед лідерів були Сербія (5,4 млрд. дол. США), Україна (4,5 млрд. дол. США), Боснія та Герцеговина (2,6 млрд. дол. США) та Таджикистан (1,8 млрд. дол. США) (рис. 2.9). На дані країни припадає 70 відсотків від суми всіх грошових переказів в цьому регіоні. Саме серед країн Східної Європи є деякі найбільш залежні від грошових переказів трудових

мігрантів економіки. Це такі країни як Таджикистан, Молдова, Киргизстан та Боснія і Герцеговина [40, с. 11].

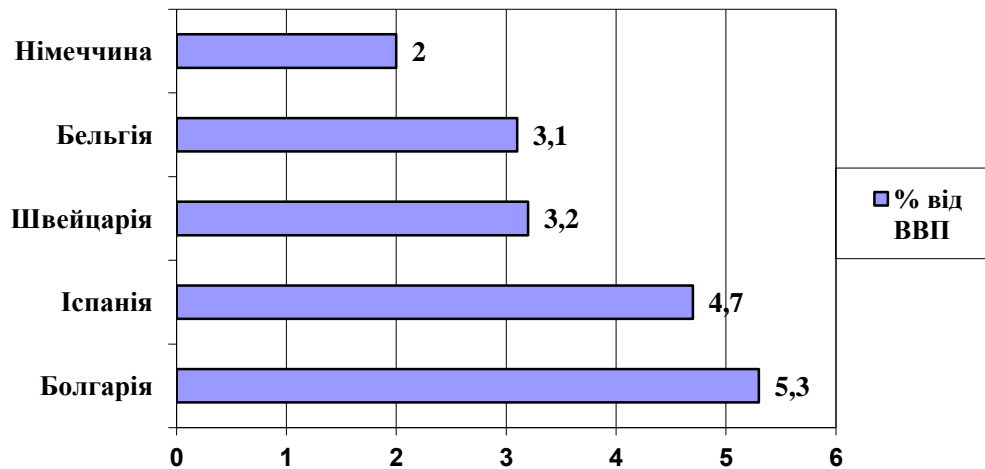

Рис. 2.9. Топ-5 найбільших реципієнтів грошових переказів мігрантів у ВВП серед країн Західної та Центральної Європи (%) у 2020 р.

Джерело: побудовано за [40, с. 12]

Обсяг грошових переказів мігрантів до країн Східної Європи зріс у 2020 році на 10% та досяг 42,6 мільярдів доларів США [35, с.119]. Тим часом найбільший обсяг отриманих переказів в регіоні мають Україна (9,3 мільярдів доларів США), Таджикистан та Румунія (4,1 та 3,6 мільярди доларів США відповідно) (рис. 2.10).

Значення грошових переказів мігрантів для країн Східної Європи легко оцінити за відсотком, які вони становлять у ВВП зазначених країн. Представники цього регіону посідають 4 з 10 позицій у чільній десятці країн світу за відсотком грошових переказів мігрантів у ВВП країни. Лідером тут виступає Таджикистан із 49% грошових переказів трудових мігрантів у загальному обсязі ВВП.

Різні автори неоднаково оцінюють обсяг грошових переказів міжнародних трудових мігрантів в Україні. Так, згідно з А. Гайдуцьким, в Україну щорічно поступає 25,6 млрд.дол.США [4, с. 12]. А. Гайдуцький в основу розрахунків цієї суми використав дані про місячну оплату українських працівників за кордоном.

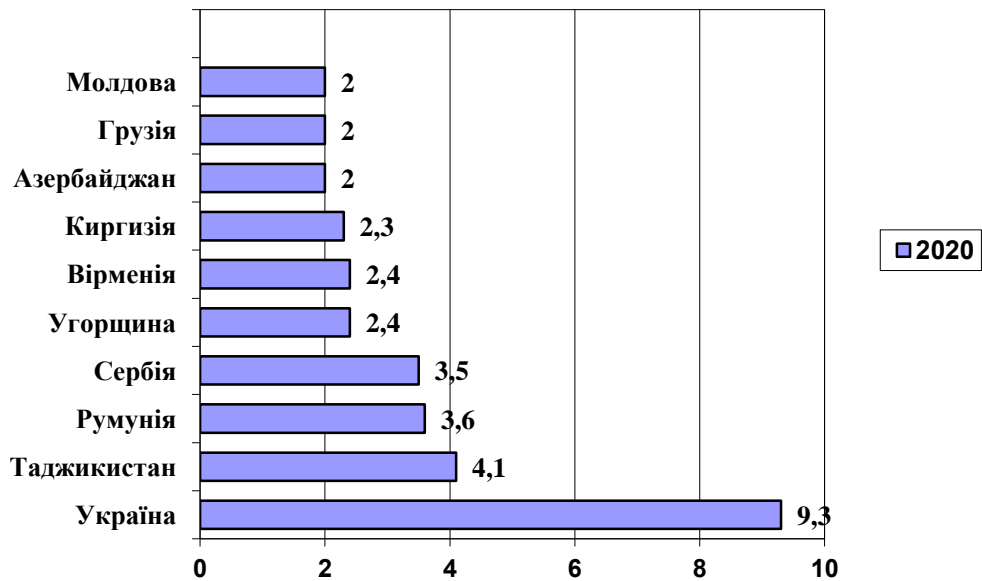

Рис. 2.10. Топ-10 країн за обсягами грошових переказів серед країн Східної Європи та колишнього СРСР у 2020 році (млрд. дол. США).

Джерело: побудовано за даними [35, с. 119]

Перекази заробітків емігрантів становлять суттєву частину ВВП України, окрім того, певні фінансові накопичення сприяють розвитку малого бізнесу серед зворотних мігрантів. Поглиблений аналіз інвестиційної діяльності трудових мігрантів засвідчив, що сума грошових переказів складає чверть ВВП країни, і є значно більшою за обсяги надходжень сукупних іноземних інвестицій в країну. А. Гайдуцький розрахував суму грошових переказів міжнародних трудових мігрантів в розрахунку на кожного мігранта окремо, що складає 4320 дол. США на рік, або 360 дол. США грошового переказу щомісяця [4, с. 13].

Слід наголосити, що оскільки перекази, по своїй суті, – це приватні передачі фондів, будь-які зобов'язання для сторін не виникають. Вони витрачаються в першу чергу на те, щоб забезпечувати елементарні умови існування домогосподарств. Загалом, при накопиченні певної критичної маси, грошові перекази мігрантів здійснюють позитивний вплив на поточний рахунок платіжного балансу та антициклічний – на економіку країни в цілому. При

кредитуванні країн, що розвиваються, на міжнародному ринку позичкового капіталу нормальною практикою є використання майбутніх потоків переказів як гарантії або забезпечення кредиту. Крім цього більшість країн – одержувачів за рахунок потоків переказів ефективно бореться з бідністю, оскільки їхні обсяги перевищують розміри офіційної фінансової допомоги. Це є наглядною демонстрацією того, як реалізується принцип самопомоги. Також позитивний вплив трансфертів від міжнародних трудових мігрантів можна простежити у диверсифікації ризиків, доступі до ринків позичкового капіталу, які є неофіційними, та слабкіших обмеженнях на позики, що офіційний банківський сектор накладає на дрібні інвестиції. Інвестування грошових переказів стимулює зростання виробництва, а при направленні їх на споживання спостерігається позитивний мультиплікаційний ефект.

Важливим є також розуміння результатів та наслідків міграційних процесів для України, як у якості країни-донора, так і у якості країни реципієнта (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Наслідки та результати міграційних процесів в Україні

	Країна-реципієнт	Країна-донор
Наслідки	<ul style="list-style-type: none"> - Вимивання культурних традицій та мови - Зменшення кількості доступного житла, робочих чи навчальних місць - Соціальні конфлікти - Зміна вартості життя 	<ul style="list-style-type: none"> - Вимивання інтелектуального людського капіталу - Зниження статусу українських робітників - Менш продуктивне використання української робочої сили - Зникнення сіл - Повільний розвиток державних галузей, при вкладі у розвиток закордонних - Зменшення доходів бюджету України - Погіршення екологічної ситуації
Результати	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток України - Підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності товарів за рахунок інтелектуальної міграції - Зменшення витрат на виробництво за рахунок дешевої іноземної робочої сили - Зниження темпів старіння нації 	<ul style="list-style-type: none"> - Набуття іноземного досвіду для підвищення конкурентоспроможності українських товарів та послуг - Зниження тиску на ринках праці та в освітніх закладах - Збільшення ВВП за рахунок грошових та матеріальних переказів - Покращення рівня життя громадян України

	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток міжкультурного розуміння - Розвиток агломерацій, міст-супутників мегаполісів 	<ul style="list-style-type: none"> - Зняття з держави тягаря по догляду за безробітними та незахищеними верствами населення - Привернення уваги до України, формування репутації
--	--	--

До здобутків міграції можна віднести:

- набуття іноземного досвіду українцями та привнесення здобутих знань у розвиток України. Цей пункт стосується як іноземної освіти для українських студентів, так і робочих поїздок закордон, спільних з іноземцями проєктів. Такі процеси допомагають оптимізувати та модернізувати процеси виробництва, безоплатно отримувати доступ до іноземних відкриттів чи досягнень, позитивно впливають на репутацію українців закордоном, вступ України до міжнародної спільноти. Також відбувається зниження тиску на ринках праці за рахунок від'їзду частини надлишкової робочої сили;

- грошові перекази українцями, що знаходяться на заробітках чи просто проживають закордоном, а також надсилання інших коштовних чи побутових речей до України, що збільшує сукупний ВВП з коштів, набутих поза державою; заробіток закордоном надає можливість та доступ до більш заможного життя індивідів, особливо для жителів Закарпаття;

- розвиток агломерацій, міст-супутників мегаполісів, також є позитивним внеском внутрішніх міграційних процесів. Завдяки високій вартості життя та споживчих цін, українцям вигідніше проживати в містах області, де вартість житла на 15-20% дешевша;

- приїзд кваліфікованих іммігрантів стимулює розвиток конкурентоспроможності українських товарів, підвищує продуктивність праці на виробництвах, при цьому без витрат на освіту цих індивідів;

- низька ціна іноземної робочої сили позитивно впливає на розвиток бізнесів та продуктивність праці;

- зниження темпів старіння нації за рахунок проїзду іммігрантів;

- зняття тягаря з держави по догляду за безробітними та незахищеними верствами населення.

Наслідками міграційних процесів в Україні є:

- вимивання інтелектуального людського капіталу та робочої сили. Наприклад, при коефіцієнті відпливу з метою освітньої міграції 4,63, що є подібним до інших країн Європи, до України, за опитуванням, планують повернутися лише 10-20%. Ця ситуація призводить до дефіциту кваліфікованих працівників, зниженню наукової активності та зменшенню наукових відкриттів. Такі процеси є також причиною зниження інвестиційної привабливості країни та конкурентоспроможності українських товарів на міжнародному ринку;

- від'їзд людей для роботи над працемісткими товарами, замість наукомістких чи капіталомістких, призводить до зниження статусу українських робітників для іноземців та загалом своєрідної деградації населення, коли праця у науковому секторі в Україні вважається, наприклад, менш престижною, ніж робота покоївкою закордоном. Згідно з даними МОМ, у трудових мігрантах з України найбільш зацікавленими є такі країни як: Польща, Німеччина та Чехія. Переважно українців у цих країнах наймають на такі посади: пакувальники, різноробочі, кравці, водії, будівельники, доглядальниці, плиточники, сантехніки, електрики, промислові робітники, покоївки та зварювальники;

- одним із неочевидних негативних наслідків внутрішньої міграції в Україні є зникнення сіл через переміщення українців до міст;

- еміграція українського населення призводить також до зменшення бюджету України, наприклад, за рахунок податків, при одночасному внеску у збільшення та розвиток країн-реципієнтів. Наприклад, у Польщі за останні декілька років вклад робочої сили українців забезпечив до 13% зростання економіки останньої;

- відбувається також погіршення екологічної ситуації, наприклад, за рахунок внутрішньої трудової міграції, за статистикою, близько 2 мільйонів осіб, тобто, 16,3% зайнятого населення працездатного віку, кожного робочого дня переміщуються із населеного пункту, де проживають, до того, де знаходиться робота;

- приїзд іноземців до країни означає змішування різних культур всередині однієї держави, що неминуче призводить до зменшення використання мови та вимивання культурних традицій;

- зростання кількості іммігрантів всередині країни є причиною зменшення кількості доступного житла, особливо у найгарячіших точках призначення, наприклад, Києва, Львова, Одеси;

- виникнення соціальних конфліктів, міжусобиць на національній, релігійній, культурній та інших основах за рахунок іммігрантів та біженців;

- зміна вартості життя, наприклад, зростання орендної плати у містах, до яких відбувається активна міграція;

- зростання конкуренції між іммігрантами та українцями на ринку праці.

Слід сказати, що повністю реалізувати переваги значного припливу капіталу ніде фактично не вдалося. Для перетворення масштабних потоків грошових переказів міжнародних мігрантів на ключовий фактор розвитку економіки, міжнародні організації та уряди країн, що розвиваються мають ще чимало попрацювати. Якщо цього не станеться, дані потоки можуть вплинути на економічний розвиток негативно: збільшити диференціацію доходів, посприяти концентрації землі в руках родин мігрантів, спричинити падіння цін на нерухомість та збільшення безробіття.

2.3. Аналіз взаємозалежності міжнародної трудової міграції та конкурентоспроможності України

Одним із визнаних інструментів визначення рівня міжнародної конкурентоспроможності національної економіки є Глобальний індекс конкурентоспроможності. Методика його складання та низка обраних до нього результуючих показників надає можливість найбільш повно виміряти рівень міжнародної конкурентоспроможності

На прикладі України буде класифіковано вплив міжнародної трудової міграції на кожен з 12 складників національної конкурентоспроможності, а

також, відповідно, зворотній вплив показників за зазначеними категоріями на динаміку міграційних процесів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Результати України за Глобальним індексом конкурентоспроможності,
2014-2020 рр.**

Рік	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Місце України за Глобальним індексом конкурентоспроможності	73	72	82	89	82	73	84
Якість інститутів	115	115	120	134	131	132	137
Інфраструктура	77	79	78	68	71	65	68
Макроекономічна стабільність	82	91	106	132	112	90	107
Здоров'я і початкова освіта	74	60	68	67	74	62	62
Вища освіта та професійна підготовка	53	43	46	46	51	47	43
Ефективність ринку товарів і послуг	101	103	109	129	129	117	124
Ефективність ринку праці	65	54	49	54	61	62	84
Розвиненість фінансового ринку	85	85	106	119	116	114	117
Технологічний рівень	93	65	80	83	82	81	94
Розмір ринку	26	31	29	38	38	38	38
Конкурентоспроможність бізнесу	81	80	91	100	103	91	97
Інноваційний потенціал	65	52	62	63	74	71	93

Джерело: побудовано за [52]

Якість інститутів. Інституційне середовище формує базу, в рамках якої приватні підприємці, компанії і уряди взаємодіють між собою з метою отримання доходу і забезпечення процвітання економіки. Інституційна база дуже важлива для інвестиційних рішень та організації виробництва. Запорукою її функціонування є мінімізація владної бюрократії та максимізація прозорості приватного сектору.

За результатами досліджень, на яких базується ГІК, Україна за рівнем розвитку інституційної структури посідала 137 місце із 144 країн, представлених у вибірці 2020 р.

Таким чином, слід говорити про те, що інституційна база в Україні спонукає до еміграції, спричиняючи «відтік мізків» та брак іноземного інвестування. Окрім цього, така ситуація негативно впливає на валовий показник грошових переказів вітчизняних трудових мігрантів, які працюють за кордоном.

Інфраструктура. Поняття інфраструктури включає в себе такі аспекти розвитку країни як транспортне сполучення, комунікації та інформаційні потоки. Якість інфраструктури впливає на потоки трудових мігрантів в середині країни. За умов розвиненої транспортної та комунікаційної інфраструктури підвищується інтенсифікація руху робітників між регіонами, що призводить до зменшення регіональних показників безробіття. В той самий час проблемний доступ до ринків для національних виробників, обмеженість інформаційних потоків та неефективне транспортне сполучення ускладнює ведення бізнесу, знижує економічні показники і підштовхує працівників до еміграції.

Якщо аналізувати показники України в даному компоненті національної конкурентоспроможності, то наша країна посідає 68 місце серед всіх представлених у вибірці [158, с.35]. Отже, можна зробити висновок, що більшість українських іммігрантів представляють країни з ще нижчим рівнем розвитку інфраструктури, а відповідно і конкурентоспроможності національної економіки. Тобто, у своїй більшості вони є не носіями НТП, а дешевою робочою силою. Такий потік підвищує конкурентоспроможність малих та середніх підприємств, які заощаджують на заробітній платні і викликає зростання показників безробіття.

Макроекономічна стабільність. Серед основних макроекономічних показників, які впливають на конкурентоспроможність національної економіки слід окремо виділити наступні: рівень інфляції, обсяг дефіциту бюджету та розмір державного боргу.

Високий показник інфляції суттєво впливає на притік іноземного інвестування. Він посилює невизначеність, яка ускладнює процес прийняття рішення про інвестування. Бюджетний дефіцит веде до ускладнень функціонування фінансової системи. Обслуговування державного боргу також є

значним фактором впливу на конкурентоспроможність національної економіки. Значний державний борг унеможливує зростання соціальних виплат, знижуючи, таким чином, добробут населення країни в цілому.

Враховуючи 107 місце України у ГПК за цим показником [52], можна зробити висновок, що іноземні експерти низько оцінюють рівень макроекономічної стабільності нашої держави. Такий стан речей негативно впливає на показник міжнародної конкурентоспроможності держави. Одним з методів покращання даної ситуації є вдосконалення державного регулювання міжнародної трудової міграції. Введення більш жорсткого механізму контролю потоку мігрантів дозволить запобігти притоку низько кваліфікованих мігрантів та їхній сімей.

Здоров'я і початкова освіта. Запорукою ефективного бізнесу є професійні навички та здоров'я робочої сили. Таким чином конкурентоспроможність економіки закладається ще на рівні шкільної освіти та системи охорони здоров'я. Результати за цим показником тісно пов'язані з зазначеною вище макроекономічною стабільністю. Витрати на освіту та охорону здоров'я мають буде правильно оцінені при процесі бюджетування. Таким чином, в разі значного дефіциту державного бюджету ці галузі не матимуть змогу приносити національній економіці максимальну користь.

Варіантом підвищення конкурентоспроможності економіки за даною складовою є впровадження сертифікату трудового мігранта. Даний документ міститиме вичерпну інформацію індивідуального характеру про самого міжнародного трудового мігранта. Це дасть змогу оцінити ступінь працездатності міжнародного трудового мігранта та зменшити ризик подальших державних соціальних виплат, пов'язаних із втратою робітником працездатності.

Вища освіта і професійна підготовка. Даний показник формування конкурентоспроможності національної економіки є похідним від попереднього. Високий рівень освіти та кваліфікації робітників є запорукою модернізації та технологізації виробництва. Висококваліфіковані працівники є основними

носіями НТП та базою для покращання результатів діяльності національних підприємств у довгостроковому періоді.

Конкурентоспроможність за даним показником корелюється з макроекономічною стабільністю країни, рівнем її інфраструктури та соціальних стандартів. Якщо зазначені показники є низькими, створюються умови для міжнародної трудової еміграції. Для категорії висококваліфікованих працівників вона має назву «відтік мізків».

Також важливим фактором підвищення конкурентоспроможності, особливо для України, з її 43 місцем у ГІК за даною складовою [52], є стимулювання притоку фахівців з-за кордону. Цей показник має висхідний тренд за останні роки. Рівень вищої освіти в Україні зростає, і це підтверджується щорічним покращанням позицій вітчизняних університетів у міжнародному рейтингу QS World University Rankings серед 1000 найкращих ВНЗ світу.

Ефективність ринку товарів і послуг. Однією з головних переваг, які країна отримує від міжнародної еміграції робочої сили є грошові перекази мігрантів, що надходять до країни. Вони забезпечують притік іноземної валюти та дозволяють компенсувати втрати, зумовлені відтоком працівників. Крім того грошові трансферти з-за кордону підвищують показник добробуту населення в країні, що є запорукою підвищення національної конкурентоспроможності. Наприклад, згідно звіту Світового банку обсяг грошових переказів міжнародних мігрантів у 2020 році склав 557 млрд.дол. США, а їхній притік до України за цей самий період – 8,5 млрд.дол. США [35, с.119].

Розвиненість фінансового ринку. При аналізі впливу розвитку фінансового ринку на конкурентоспроможність економіки слід особливо звернути увагу на вплив ризиків, пов'язаних з ринковими операціями, на обсяги іноземного інвестування. Для України першочерговим завданням в регулюванні фінансового ринку є підвищення довіри до вітчизняних підприємств серед іноземних інвесторів. Просування в цьому напрямі дозволить збільшити пропозицію іноземної валюти в країні. Це стабілізує валютний курс та дозволить запобігти колапсу банківської системи.

Технологічний рівень. Конкурентоспроможність підприємств національної економіки на даному етапі розвитку продуктивних відносин визначає рівень розвитку ІКТ.

За даним показником Україна посідає 94 місце у рейтингу ГПК 2020 р., втративши 13 позицій, порівняно з 2019 р. [52]. На погіршення ситуації вплинули пандемія COVID-19, посилення податкового тиску на підприємства, в зв'язку з необхідністю фінансування військово-промислового комплексу, та урізання підприємствами коштів на дослідження та нові розробки через підвищення власних витрат, зумовлені коливанням валютного курсу.

Розмір ринку. Обсяг ринку країни визначає можливості національних підприємств на міжнародних ринках. Значний розмір ринку дає можливість підприємствам отримати додаткові конкурентні переваги за рахунок економії масштабу.

Україна має за цим показником 38-ий результат серед усіх країн учасників ГПК. При чому, саме це місце наша країна посідає протягом останніх 3 років [52]. Тобто обсяги українського ринку є порівняно значними. Проте національні виробники часто не витримують конкуренції іноземних підприємств, банкрутуючи та замість нових робочих місць, збільшуючи кількість безробітних. Варіантом вирішення даної проблеми є податкові пільги або податкові канікули для підприємств, які надають перевагу при прийомі на роботу вітчизняним робітникам, не використовуючи працю дешевої іноземної робочої сили.

Конкурентоспроможність бізнесу. Конкурентоспроможність національних підприємств на міжнародних ринках є одним з головних факторів формування міжнародної конкурентоспроможності економіки.

На необхідність правильного державного регулювання міжнародної трудової міграції та державної підтримки національних підприємств вказує 97 місце України за рівнем конкурентоспроможності бізнесу серед всіх країн ГПК [52]. За останній рік за даним критерієм було втрачено 6 місць. Це свідчить про послаблення позицій українських підприємств на світовому ринку. Причиною

такого спаду можна назвати погіршення макроекономічних показників країни в цілому.

Інноваційний потенціал. Цей останній складник не потребує додаткових пояснень та його вплив на конкурентоспроможність є однозначним. Інновації в економіці відіграють ключову роль у міжнародній конкурентоспроможності підприємств, їхній привабливості для інвесторів та технологічній оснащеності.

Катастрофічне падіння показників України у 2014 р. за даним критерієм міжнародної конкурентоспроможності (з 71-ого на 93-є місце) пояснюється браком фінансування та зростанням економічної невизначеності, викликаним девальвацією національної валюти та падінням пропозиції іноземної валюти в середині країни [52].

Ефективність ринку праці. Ключовим показником розвитку та ефективності ринку праці є рівень безробіття в середині країни. Він найсильніше впливає на національну конкурентоспроможність та тісно пов'язаний із міграційними процесами в країні.

В Україні відчувається необхідність у вдосконаленні державного регулювання ринку праці та міжнародної міграції робочої сили. Про це свідчить як 84 місце у ГІК за даним показником у 2020 р. [52], так і зростаючі обсяги міжнародної трудової міграції з України до країн ЄС (переважно Польщі, Португалії, Італії), США і Канади (до двох країн, зазначених останніми мігрують кваліфіковані робітники, дана міграція визначається як «відтік мізків»).

Отже, резюмуючи сказане вище, можна зробити висновок, що категорії конкурентоспроможності національної економіки та міжнародної трудової міграції є взаємозалежними.

Висновок до розділу 2

Існує широкий спектр міграційного впливу на Україну, що варіюється від суто позитивного до негативного та який є спровокованим різними аспектами міграційних процесів. Однак розуміння наслідків та результатів поза мотивами,

що спонукають українців до міграції, є неможливим. Основними з них, звичайно, є економічний та політичний стан країни, однак існують й інші види.

Кількість міжнародних мігрантів в Україні зростає при більш прискіпливому наданню дозволів на проживання від ДМСУ. Загальна кількість іммігрантів зменшилася у 2014-2015 роках у зв'язку з бойовими діями на сході країни, а також у 2020 році на фоні пандемії COVID-19. Невелике культурне різноманіття, спричинене походженням більшості мігрантів з країн колишнього СРСР, що мали родичів або нащадків з України. Вагомою складовою є трудова та освітня імміграція, більшість мігрантів, залучених у ці процеси, походять з країн Азії та Африки. Україна є також прихистком для невеликої, порівняно з іншими країнами, кількості біженців та осіб, що шукають захисту, в основному їх становлять чоловіки, при тому, що Україна входить до списку країн з найбільш фемінізованим складом мігрантів. Ще однією особливістю міграції в Україні є наявність великої кількості нелегальних мігрантів або мігрантів з нерегульованим статусом, які обирають Україну пунктом транзиту або призначення. Більшість із них виїжджають у країну або законно, або поза пунктами ДПСУ та є вихідцями з нерозвинутих країн Азії. Щодо зовнішньої міграції йде тенденція до збільшення від'їзду громадян закордон на постійне місце проживання, проте часто без попередження або дозволу від ДМСУ.

Найбільшу частку становлять трудові та освітні мігранти, що їдуть в основному до ЄС, в такі країни як Чехія, Польща та Німеччина. Трудові мігранти зазвичай задіяні у працевістковому виробництві, замість науко- або капіталомісткого. Свої корективи у процес трудової міграції внесла пандемія COVID-19, таким чином, відбулося звуження географії міграції та її перетворення з маятникової/сезонної на постійну. Більшість студентів, що виїжджають навчатися закордон, також не мають планів повертатися до України. Таким чином, відбувається відтік як робочої сили, так і мізків.

Повномасштабне вторгнення російської федерації змінило усі попередні тенденції. Наразі з України виїхали та продовжують виїжджати в основному жінки, діти та літні люди до міст-сусідів України. Окрім ситуації з примусовим

вивозом людей до Білорусі та російської федерації, що відбувалося і раніше, так як Росія є найбільшим користувачем українських жертв трудового рабства. Кількість таких жертв зростає у зв'язку із пандемією та бойовими діями на сході країни та прогнозовано зростає через повномасштабне вторгнення. Міграція в межах українських кордонів зазвичай також відбувається з трудовою або освітньою метою. Так зменшується кількість сіл, проте зростають міста-сусіди мегаполісів.

Велику частку ВПО з 2014 р. становили вихідці з Луганської та Донецької областей, проте у 2022 р. ВПО походять і з низки інших міст, переміщуючись в основному на захід країни, хоча раніше основний притік відбувався до областей з великими містами (найбільше до Київської). До війни мотиви еміграції коливалися від низької заробітної плати, нерозвинутих секторів до дискримінації тощо. Проте війна уніфікувала причини від'їзду, наразі основною та єдиною є захист життя від війни. Незважаючи на частково позитивні результати міграційних процесів, наприклад, набуття іноземного досвіду чи грошові перекази, для України сальдо міграції є від'ємним, що зумовлює ряд проблем від відтоку мізків та робочої сили до погіршення екологічної ситуації.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

3.1. Концептуальний підхід до регулювання міжнародної трудової міграції

Проведений аналіз особливостей участі України у міжнародних міграційних процесах демонструє необхідність удосконалення міграційної політики держави. Україна стала частиною глобального простору, на розвиток міграційних процесів і спрямованість потоків усе більше впливає кон'юнктура глобального і регіонально-інтеграційних ринків праці. З одного боку, глобалізація створює нові виклики для України, інтенсифікуючи міграційні процеси та трансформуючи міграційні зв'язки, з іншого боку – членами світового співтовариства ініціюються нові, відповідні до глобальних проблем, механізми регулювання і координації міжнародної міграції, у тому числі і МТМ.

Це створює нові вимоги до змісту і характеру реалізації міграційної політики. Враховуючи, що в Україні ця політика перебуває на етапі свого становлення, існує можливість з самого початку сформувати її на основі глобального бачення і з урахуванням світового досвіду регулювання МТМ. Як показали теоретичні та емпіричні дослідження, генезис і розвиток міграційних потоків є наслідком впливу великої кількості різноманітних за своєю сутністю факторів, які дуже часто виходять за межі міграційної політики. У зв'язку з цим підхід до регулювання зовнішньої міграції повинен бути комплексним, охоплювати усю сукупність факторів її розвитку, що і забезпечить коректування (в аспекті управління трудової міграцією) економічних і соціальних змін.

Основою побудови системи регулювання міграції в умовах глобалізації повинна стати концепція міграційної політики держави (у частині регулювання зовнішньої трудової міграції), побудована на основі домінант глобально орієнтованого підходу (рис. 3.1).

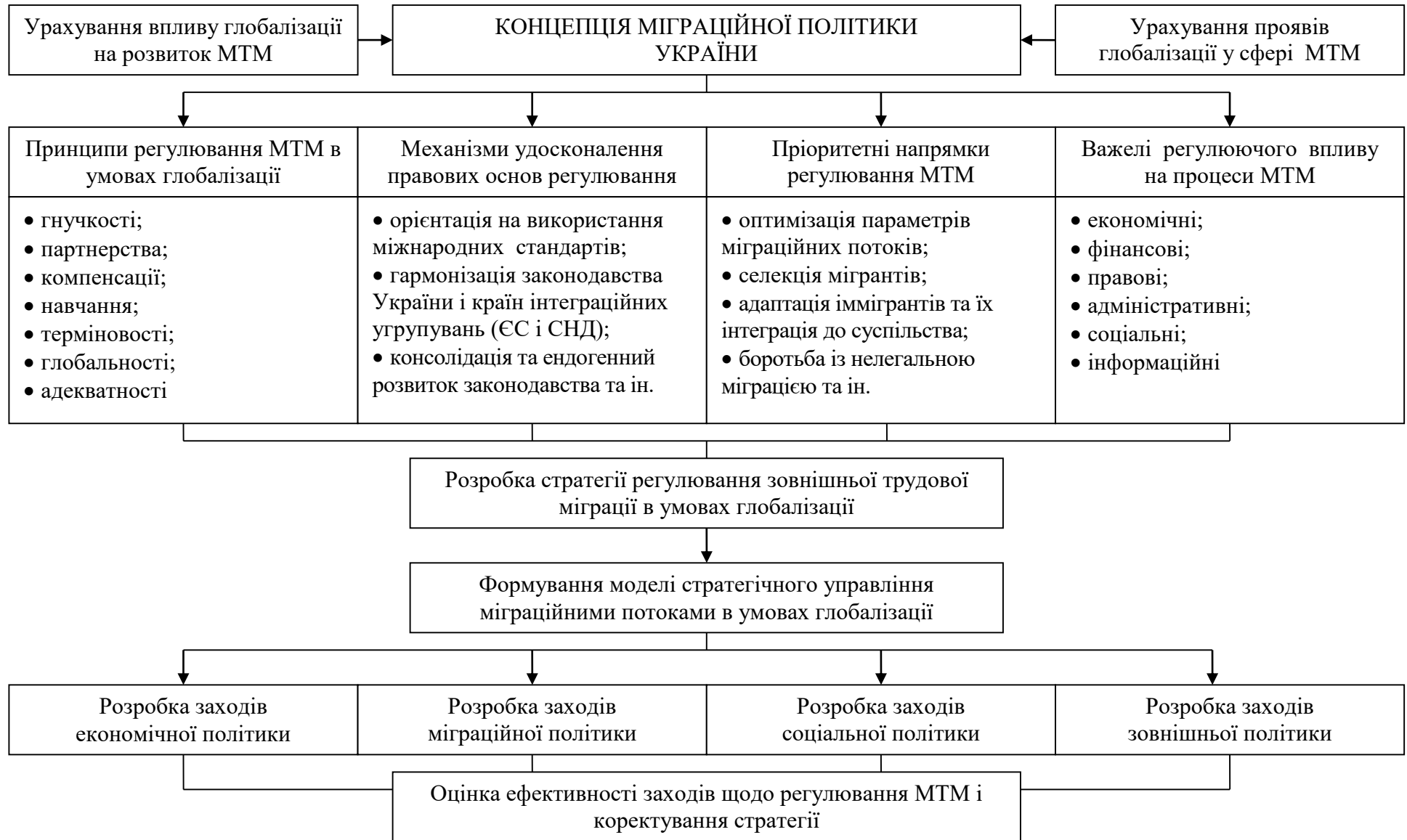

Рис. 3.1. Концептуальний підхід до регулювання міжнародної трудової міграції [12, с.180]

Для умов України конвергентний шлях може використовуватися для формування практично всіх складових міграційної політики, які однак вимагають суттєвих адаптаційних змін. Тому, створюючи у процесі конвергенції загальні орієнтири регулювання, на рівні окремих складових системи доцільно використовувати потенціал дивергентної моделі (механізму управління).

Домінуючою складовою запропонованої концепції є баланс конвергентного і дивергентного напрямів управління міграційними потоками). Кожному з них відповідає модель формування складових міграційної політики або на основі уподібнення (конвергенції) більш досконалим системам, що створені іншими учасниками світового співтовариства, або на основі допущення істотних розбіжностей (дивергенції) з ознаками більш досконалих систем з орієнтацією на власні проблеми і використанням унікальних підходів. У кожній з моделей є свої переваги і недоліки. Конвергентний шлях дозволяє, по-перше, використовувати заздалегідь апробовані методи, у застосуванні яких є практичний досвід і оцінка можливих результатів, і, по-друге, забезпечити погодженість (відповідність методів) з міграційною політикою інших країн, що розширює можливості для партнерства. Це дозволить економити ресурси і підвищити результативність заходів регулювання.

Формуючи напрями регулювання у процесі конвергенції варто врахувати цінність дивергентної моделі. За рахунок цього можуть впроваджуватись додаткові напрями і використовуватись інші методи регулювання, що відповідають особливостям міграційних процесів в Україні. Імплементація дивергентного напрямку повинна стати взаємодоповнюючою складовою процесу конвергенції. Переваги вказаних векторів повинні детермінуватися відповідними складовими міграційної політики.

З метою ефективного регулювання міжнародної міграції доцільно обґрунтувати інструменти впливу, які є компонентами інституційного (регуляторного) порядку для створення певних стимулів у поведінці мігрантів або обмежень міграційної активності. Пропонується виділяти наступні групи інструментів регулювання зовнішньої трудової міграції [23, с.54]:

– економічні – передбачають вплив на економічні інтереси мігрантів, можливості їх реалізації; включають цілий комплекс інструментів у сфері регулювання ринку праці і трудових відносин, підприємництва, розвитку окремих видів економічної діяльності, фіскальні методи, механізми соціального страхування і пенсійного забезпечення та ін.; їх використання пов'язано з досягненням не тільки економічних, але і соціальних цілей;

– фінансові (як частина економічних) – пов'язані із впливом на фінансові інтереси мігрантів, у тому числі можливості формувати, збільшувати і використовувати фінансові ресурси; включають комплекс інструментів, які реалізуються у банківській сфері і сфері міжнародних грошових переказів;

– правові – пов'язані із забезпеченням правового захисту прав та інтересів мігрантів, встановленням юридичних норм поведінки учасників трудових відносин та ін.; включають увесь комплекс регулювання цивільних відносин, механізми створення правових режимів, забезпечення процесів і юридичного захисту на основі всіх типів нормативних актів;

– адміністративні – пов'язані із прямим бюрократичним управлінням, керівництвом конкретними процесами, створенням спеціальних процедур (у взаємодії із правовими важелями); включають увесь комплекс адміністративно-правових інструментів, методів адміністративного впливу (у тому числі відповідальності), адміністративного контролю і регламентування; регулювання стандартів оформлення документів та ін.;

– соціальні – передбачають вплив на рівень задоволення потреб людини як члена суспільства та його відносини до тих чи інших явищ, регулювання соціальної поведінки через суспільні інститути і діяльність громадських організацій; включають комплекс інструментів психологічного впливу, зміни елементів культури, управління соціальними настроями (у взаємодії з інформаційними важелями), перетворенням умов взаємодії з різними соціальними групами та ін.;

– інформаційні – пов'язані із впливом на рівень поінформованості мігрантів (потенційних і фактичних), створенням умов для їх доступу до

необхідної інтеграції (інформатизація), інформаційним впливом на різні соціальні групи і суспільство в цілому; включають комплекс механізмів (технологій) поширення інформації (у тому числі пропагандистського й агітаційного характеру), поширення інформаційних технологій і регламентування доступу до інформації та ін.

Для реалізації усіх блоків концепції необхідне якісне інформаційне та адміністративне забезпечення. Покращення інформаційного забезпечення передбачає визначення джерел інформації, розширення об'єктів й удосконалення технологій моніторингу. На сучасному етапі існують певні проблеми статистичного обліку МТМ, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

В умовах глобалізації удосконалення методологічних і методичних основ статистичного обліку повинне бути напрямом міжнародного співробітництва. Зокрема, необхідно ініціювати модернізацію системи оцінки різних видів міжнародної міграції. У структурі джерел інформації повинні домінувати звіти і повідомлення міжнародних організацій, які мають стати основою для побудови глобальної системи моніторингу міграції та організації роботи національних служб її регулювання. З боку України можуть бути ініційовані відповідні проекти у межах діяльності інтеграційних угруповань, а також забезпечено включення у європейські інформаційні системи: Eurostat, Шенгенська інформаційна система, Європейська система спостереження за зовнішніми кордонами та ін.

Особлива увага у рамках підвищення якості моніторингу повинна приділятися міжнародному обміну інформацією, а також впровадженню міжнародних стандартів підготовки та оформлення міграційних документів. Удосконалення адміністративного забезпечення вимагає реорганізації системи державного управління, а також підвищення рівня підготовки державних службовців, зайнятих у сфері реалізації міграційної політики (у рамках відповідних програм підготовки і підвищення кваліфікації).

3.2. Модель стратегічного управління міграційними потоками

Україна повинна перейти до стратегічного управління міграційними потоками, оскільки наслідки зовнішньої трудової міграції мають велике значення для країни. При цьому необхідно враховувати вплив глобалізації та її різних проявів у сфері міжнародної мобільності людей. За роки незалежності України сформована модель управління міграційними потоками не в змозі вирішити наявні проблеми, при цьому її потенціал вичерпаний функціонально. Однак, світовий досвід показує, що на сучасному етапі міграційна політика набуває нового значення як важливий інструмент стимулювання економічного зростання через ефективне управління міграційними потоками.

Одним із наслідків відсутності ефективних механізмів управління міграційними потоками є загроза національній безпеці та значній втрати економічного потенціалу країни. Оскільки стратегічний характер завдань управління міграційними потоками вимагає довгострокового планування, елементи стратегії повинні враховувати потенційні зміни у глобальній системі міграційних зв'язків, гуманітарній парадигмі та економічній політиці.

Україна, як член світового співтовариства, має відповідальність перед іншими країнами у сфері гармонійного регулювання міграційних потоків та повинна враховувати інтереси інших країн, дотримуючись принципів міжнародного співробітництва.

Модель стратегічного управління міграційними потоками України має дві основні лінії дій - управління еміграційними та імміграційними потоками. Це означає, що вона включає заходи як для зменшення відтоку населення з країни, так і для залучення іноземних працівників до України [28, с. 305].

Окрім цього, модель передбачає інтеграцію заходів різних політик, таких як економічна, соціальна та зовнішня. Наприклад, економічна політика може сприяти зменшенню еміграції, забезпечуючи робочі місця та доходи для громадян. Зовнішня політика може сприяти залученню інвестицій та технологій, що збільшить можливості працевлаштування в Україні.

Важливим аспектом реалізації моделі є створення відповідних інституцій, які займатимуться управлінням міграційними потоками. Ці інституції повинні забезпечувати розробку та впровадження стратегій зменшення еміграції та залучення іммігрантів, а також контролювати дотримання міграційного законодавства.

Така модель управління міграційними потоками має довгостроковий характер і передбачає адаптацію до змін у глобальній системі міграційних зв'язків та міжнародному співробітництві. Використання такої моделі допоможе Україні забезпечити гармонійне регулювання міграційних потоків, зберегти національну безпеку та підвищити економічний потенціал країни.

Модель управління міграційними потоками ґрунтується на певних цілях міграційної політики. Серед них особливо важливими є [21, с. 145]:

- 1) превентивне управління наслідками зовнішньої трудової міграції;
- 2) забезпечення національної економіки людськими ресурсами та стабілізація ринку праці;
- 3) захист національних інтересів України, пов'язаних з міжнародною трудовою міграцією;
- 4) створення умов для підвищення рівня народжуваності та зменшення ризиків демографічної кризи;
- 5) забезпечення соціальної стабільності та підвищення рівня добробуту;
- 6) зменшення соціальних обмежень для економічного розвитку та прогресивних перетворень економіки.

При формуванні глобально орієнтованої міграційної політики необхідно враховувати наслідки глобалізації та включення країни у світову структуру регулювання соціальних процесів. Для досягнення загальних цілей міграційної політики, необхідно встановлювати конкретні цілі на різних рівнях з деталізацією індикаторів, які планується досягти в окремих напрямках, таких як управління еміграційними та імміграційними потоками. Такий підхід дозволить забезпечити більш ефективну міграційну політику, яка враховуватиме потреби країни та глобальні тенденції.

Для досягнення кожної зазначеної мети міграційної політики України необхідно спрямувати зусилля на реалізацію певних завдань. Серед таких завдань на сучасному етапі для України найбільш актуальними є [33, с.312; 39, с.145]:

1. “Забезпечення повернення трудових мігрантів на батьківщину, зокрема за пріоритетними групами. Для цього необхідно розробити механізми та програми, які стимулюватимуть повернення мігрантів та їх соціальну та професійну реінтеграцію.

2. Забезпечення припливу висококваліфікованих людських ресурсів у країну. Для цього необхідно створити привабливі умови для залучення кваліфікованих фахівців, наприклад, шляхом запровадження спеціальних програм із залучення фахівців з-за кордону.

3. Запобігти відтоку інтелектуальних ресурсів із країни. Для цього необхідно створити умови, що будуть сприяти збереженню в Україні професіоналів, зокрема шляхом покращення умов праці, заробітної плати, соціального захисту тощо.

4. Забезпечення захисту прав та інтересів емігрантів за кордоном та іммігрантів в Україні. Для цього необхідно розробити та впровадити ефективні механізми забезпечення прав та інтересів мігрантів, зокрема, шляхом укладення міжнародних угод та співпраці з міжнародними організаціями.

5. Розширення міжнародного співробітництва у сфері регулювання міжнародної трудової міграції із міжнародними організаціями та зарубіжними країнами.

6. Забезпечення ефективного контролю над міграційними потоками та запобігання поширенню каналів нелегальної міграції.

7. Вдосконалення механізмів моніторингу та регулювання міграційних процесів, зокрема шляхом розвитку сучасних інформаційних технологій та співпраці з міжнародними партнерами”.

Управління міграційними потоками здійснюється на базі принципів регулювання МТМ (гнучкості; партнерства; компенсації; навчання;

терміновості; глобальності; адекватності), а також традиційних принципів державного управління, у тому числі: законності; об'єктивності; системності і єдності; диференціації і фіксації функцій органів державної влади; прямої координації; контролю і суспільної підзвітності тощо.

З метою ефективної імплементації моделі, потрібно залучати інституційні та ресурсні засоби, які реалізуються через такі модулі, як правовий, фінансовий, адміністративний, кадровий, інформаційний та науковий. Кожен модуль має свої власні обмеження, які потрібно враховувати [28, с. 350]:

1) правове забезпечення – у рамках удосконалення правових основ регулювання міжнародної міграції повинні бути оптимізовані юридичні умови реалізації заходів міграційної політики і процедури правового оформлення;

2) фінансове забезпечення – у рамках бюджетної політики держави передбачається виділення достатнього обсягу фінансових ресурсів відповідно до стратегічних пріоритетів регулювання зовнішньої трудової міграції;

3) адміністративне забезпечення – у контексті удосконалення системи державного управління повинні бути створені необхідні адміністративні умови, відповідні до рівня завдань, що вирішуються;

4) кадрове забезпечення – у рамках кадрової політики (державного управління) повинен бути сформований необхідний кадровий потенціал, що відповідає за чисельністю та рівню кваліфікації специфіці заходів регулювання міграції, а також створені необхідні організаційні умови його ефективного використання;

5) інформаційне забезпечення – у рамках державної інформаційної політики повинні бути створені інформаційно-аналітичні ресурси, необхідні для прийняття рішень у сфері регулювання міграції населення, а також сформований технологічний та інфраструктурний потенціал інформатизації;

6) наукове забезпечення – у рамках наукової та освітньої політики повинен бути створений інтелектуальний потенціал, задіяний для проведення наукових досліджень у сфері МТМ та для розробки заходів міграційної політики.

Модель стратегічного управління міграційними потоками представлена на

рис. 3.2.

Рис. 3.2. Модель стратегічного управління міграційними потоками

Джерело: побудовано за [28, с. 352]

Координація і узгодження заходів економічної та міграційної політики

перебувають у рамках механізмів забезпечення національної безпеки. Враховуючи, що МТМ тісно пов'язана з її економічними і демографічними тенденціями, а проблеми у відповідних сферах перманентно підсилюються, до заходів щодо управління міграційними потоками висувається низка нових вимог, а саме:

- забезпечити досягнення національних інтересів у різних областях;
- сприяти політичній і суспільній стабільності;
- перешкоджати зниженню якості і відтоку стратегічних ресурсів (соціальних, інтелектуальних, фінансових та ін.);
- запобігати витоку цінної інформації;
- сприяти економічним і соціальним перетворенням, забезпечити їх альтернативність;
- перешкоджати деградації суспільних інститутів;
- сприяти боротьбі зі злочинністю на національному і міжнародному рівні, особливо з її транскордонними проявами;
- гармонізувати відносини із країнами-партнерами і міжнародними організаціями;
- усунути кон'юнктурні і перманентні загрози національної безпеки.

Представлені вимоги впливають на підходи до вирішення завдань управління зовнішніми міграційними потоками, створюють імперативи у використанні всіх важелів регулювання і критерії оцінки їх ефективності. Актуальність вимог національної безпеки суттєво зростає в умовах глобалізації і підвищення відкритості національного простору стосовно міжнародного середовища. В Україні регулювання міграції повинне підпорядковуватись напрямам консолідації суспільства та економіки. Особливе значення це здобуває у контексті подолання наслідків глобальної кризи. Економічна рецесія в Україні, у тому числі викликана проявами глобалізації, зажадала відповідних кроків у рамках економічної політики, що створює додаткові можливості у поточній стабілізації міграційних потоків. Глобальна криза та економічний спад в Україні призвели до безпосередніх наслідків у сфері зовнішньої міграції (знизилася

інтенсивність певних міграційних потоків, зменшився обсяг переказів, припинилося або активізувалося повернення емігрантів у країни походження і т.п.). Тому у рамках міграційної політики (у тому форматі, у якому вона існує в Україні) повинні передбачатися термінові поточні заходи ситуативного характеру, пов'язані зі зниженням негативних наслідків глобальної кризи, і за рахунок цього підвищуватись ступінь її відповідності кон'юнктурним умовам.

3.3. Напрями регламентації міжнародної трудової міграції

Одним із важливих завдань для урядів країн є необхідність розробки комплексної державної та спеціальних регіональних (для регіонів, що особливо активно приймають участь у міграційних процесах) програм соціалізації міжнародних мігрантів, надаючи їм інформацію, щодо працевлаштування, ведення бізнесу, визнання документів, які підтверджують кваліфікацію набуту за кордоном тощо.

Безумовно важливим завданням є захист прав вітчизняних міжнародних трудових мігрантів, які працевлаштувалися у зарубіжних країнах. Для цього необхідно розширювати дипломатичні та консульські установи у країнах, що є найпопулярнішими центрами міжнародної трудової міграції для місцевих заробітчач, створювати у них посаду «аташе з трудової міграції». Враховуючи те, що велика кількість мігрантів працює за кордоном нелегально, або, принаймні, неофіційно, особливої уваги з боку влади потребує соціальний захист трудових мігрантів. Його неналежний рівень не лише шкодить самим працівникам, а й заподіює додаткових збитків системі соціального захисту країни, тому що члени сімей міжнародних трудових мігрантів, які лишилися вдома, а також і власне самі мігранти, після повернення із заробітків, користуються гарантованими соціальними виплатами, при цьому не роблячи відповідних соціальних внесків.

Процедура отримання імігрантом дозволу на в'їзд у більшості країн світу здійснюється на основі наявності підписаного контракту з працедавцем, а також

висновку від міністерства праці, який засвідчує факт необхідності в даній роботі спеціальних навичок та відсутність місцевих працівників шуканої кваліфікації. Деякі країни дещо вдосконалили цей процес. Для отримання дозволу на в'їзд потенційного мігранта до країни, його майбутній працедавець повинен погодити це із міністерством внутрішніх справ та профспілками відповідної галузі. Регламентація міжнародної трудової міграції у більшості приймаючих країн здійснюється на основі нормативно-правової бази, представленій низкою законів і підзаконних актів. До основних рис імміграційного законодавства відносять наступні [15, с. 91]:

Рівень професійної кваліфікації. Законодавством переважної більшості приймаючих країн встановлено чіткі та жорсткі вимоги, щодо рівню освіти та досвіду роботи за спеціальністю. Як правило, мінімальним рівнем освіти вважається закінчення повного курсу середньої школи чи професійного технічного училища. Даний факт має бути підтверджений відповідним дипломом. В основному його необхідно ще раз підтвердити, або пройти оцінку відповідності вимог до освіти у відповідній сфері в приймаючій країні із вимогами, які висувалися у країні походження потенційного трудового іммігранта.

Перевага при наданні дозволу на роботу в приймаючій країні надається фахівцям, що відпрацювали за спеціальністю мінімум 3-5 років. Сприятимуть позитивному рішенню і рекомендаційні листи.

Особисті обмеження. Логічно, що до здоров'я міжнародних трудових іммігрантів, відповідно до законів приймаючих країн, висувається низка вимог. До чорного списку, зазвичай, потрапляють наркозалежні, психічно хворі, хворі на СНІД люди. Підтвердженням задовільного стану здоров'я є завірена консульством приймаючої країни довідка, або ж проходження додаткового спеціального обстеження. Відповідно до галузі працевлаштування, передбачений також віковий ценз для іммігрантів. Найчастіше вікові межі встановлюється в інтервалі від 20 до 40 років. Законодавство приймаючої країни висуває певні вимоги і до соціального та політичного статусу міжнародного

трудового іммігранта. Заборону на в'їзд отримують особи, що мали судимість за кримінальні злочини, є, або були членами терористичних чи профашистських угруповань.

Кількісні обмеження. Приймаючі країни встановлюють максимально можливу кількість іммігрантів. Робиться це за допомогою такого інструменту як квота. Кількісне квотування може бути введеним на рівні економіки в цілому, регламентуючи максимальний відсоток міжнародних трудових іммігрантів в загальній кількості робочої сили в країні, на рівні окремої галузі, визначаючи максимально допустиму кількість іноземців серед працівників певної галузі, на рівні окремого підприємства, обмежуючи частку закордонних найманих працівників в межах конкретного підприємства, та у вигляді річного ліміту на кількість прибулих в країну міжнародних трудових іммігрантів. Даний метод є жорсткою формою державного регулювання імпорту робочої сили та за його виконанням стежать правоохоронні органи.

Економічне регулювання. Воно передбачає низку фінансових обмежень, які сприяють скороченню загального числа міжнародних трудових мігрантів. В деяких країнах на законодавчому рівні існують спеціальні вимоги до юридичних осіб, відповідно до яких фірма має досягти певного встановленого обсягу обігу, продажів або внести деяку суму платежів до державного бюджету для того, щоб мати змогу наймати іноземних працівників. Імміграція приватних підприємців можлива лише в разі внесення визначеної суми інвестицій в економіку приймаючої країни, попередньо довівши легальність походження даних коштів, та створення передбаченої законом кількості нових робочих місць.

Обмеження у часі. У більшості приймаючих країн діють закони, які визначають максимальний термін перебування міжнародних трудових іммігрантів на своїй території. Коли цей термін добігає кінця, іноземець має або звернутися до вповноважених органів і здобути їхній дозвіл на продовження свого перебування в країні, або покинути країну до визначеної дати. Для людей, що мають статус студентів чи стажерів у приймаючій країні, не рідко передбачені суворі правила, які унеможливають продовження перебування в

ній. Відповідно до таких правил, зазначені особи мають обов'язково повернутися до країни походження та перебувати там щонайменше декілька років. Тільки виконавши ці умови, вони здобувають право повторного перебування в країні, що їх приймає.

Географічні преференції. Більшість приймаючих країн на законодавчому рівні визначають пріоритетні для них країни походження та національності іммігрантів. Дана структура регулюється кількісними квотами на обсяги імміграції із цих країн. Для того, щоб не бути обвинуваченими у порушенні прав людини, уряди деяких країн, в рамках встановлених квот, провадять лотереї за право на імміграцію між країнами – представниками одного регіону.

Заборони. Часто іммігранти стикаються із тим, що в приймаючих країнах існують закони про професії, якими заборонено займатися іноземцям. У цих законах міститься список очевидних та прихованих заборон на працевлаштування міжнародних трудових мігрантів.

Запорукою ефективного державного регулювання міжнародної трудової міграції, згідно звіту Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) *International Migration Outlook 2020* [45], є ефективне використання трудових іммігрантів. А саме реалізацію комплексу заходів.

1. Визначення переліку корисних навичок, якими володіють іммігранти та їхня оцінка. Необхідні для цього заходи:

- розробити ефективну процедуру ознайомлення з характеристиками та рівнем професійної кваліфікації іммігранта, контактуючи з відповідними інституціями з країн їхнього походження;

- відповідно до визначених рівнів навичок іммігрантів, розпочати програми з їхньої інтеграції у соціум та працевлаштування з метою одержання економічних переваг;

- впровадити низку заходів, що мають на меті спрощення процедури налагодження контактів між роботодавцями і іммігрантами для отримання останніми першого досвіду роботи в приймаючій країні;

- впевнитись у тому, що іммігранти одержують доступ до всіх інституцій ринку праці на одному рівні з вітчизняними працівниками;
- прискорити процедуру отримання іммігрантами громадянства приймаючої країни;
- визначити та ліквідувати бар'єри, що заважають працевлаштуванню іммігрантів у державному секторі;
- побороти існуючі стереотипи та хибні негативні судження щодо іммігрантів, популяризуючи докази позитивного впливу трудової імміграції на національну економіку.

2. Вдосконалення інституцій приймаючої країни відповідно до потреб трудових іммігрантів [27, с. 25]:

- впевнитися у тому, що програми із освоєння мови сприяють інтеграції іммігрантів, а не штучно збільшують її строк;
- заохочувати роботодавців, які надають мовні курси для іммігрантів безпосередньо за місцем працевлаштування;
- забезпечити іммігрантів базисом навичок, необхідним для працевлаштування в країні;
- запропонувати курси з підвищення кваліфікації для іммігрантів, що мають іноземні кваліфікації;
- впевнитися у тому, що іммігранти ознайомлені та поінформовані, щодо принципів функціонування національного ринку праці;
- впровадити «репетиторів» для іммігрантів з метою прискорення їхньої інтеграції на національному ринку праці;
- заохочувати навчальні заклади, які приймають дітей іммігрантів на навчання, починаючи з віку трьох років;
- сприяти швидкому возз'єднанню родин іммігрантів, якщо вони мають дітей;
- впевнитися, що діти іммігрантів отримують обов'язкову середню освіту та сприяти отриманню ними вищої освіти в приймаючій країні;

- уникнути ситуації, коли в одній школі навчається значна кількість дітей низько кваліфікованих іммігрантів.

3. Вдосконалення професійних навичок іммігрантів:

- впевнитись у тому, що іммігранти, які перебувають у країні тривалий час, мають повний доступ до ринку праці;
- впровадити індивідуальні підходи до незабезпечених молодих іммігрантів для їх подальшого ефективного використання на ринку праці;
- забезпечити недискримінаційний доступ до ринку праці жінок-іммігранток;
- створити умови для працевлаштування жінок-іммігранток із можливістю здійснення догляду за дітьми;
- запобігти поширенню дискримінації трудових іммігрантів у суспільстві;
- заохочувати роботодавців до офіційного працевлаштування іммігрантів та контролювати їхні доходи, аби унеможливити використання нелегальних іммігрантів;
- впевнитись, що іммігранти-підприємці мають рівний доступ до кредитних ресурсів та державної підтримки стартапів.

Також даним звітом передбачено стратегію розумного використання навичок іммігрантів. Вона передбачає три етапи, які представлені на рис. 3.3.

При розробці заходів із державного регулювання міжнародної трудової міграції необхідно враховувати основні елементи менеджменту міжнародної трудової міграції, а саме:

1. Розвиток прозорого середовища для трудової міграції:

- необхідно суміщати економічні цілі з іншими для досягнення суспільного компромісу;
- ранжувати цілі за пріоритетністю слід з огляду на узгодження політики із перспективами трудової міграції. Також варто враховувати рівень освіти та професійної підготовки в середині країни та особливості національного ринку праці;

- впевненість у тому, що візові категорії передбачають багатокрокову міграцію та перехід від тимчасової до постійної міграції;
- пріоритети у наданні дозволу на трудову міграцію варто надавати з огляду на наявний попит на ринку праці.

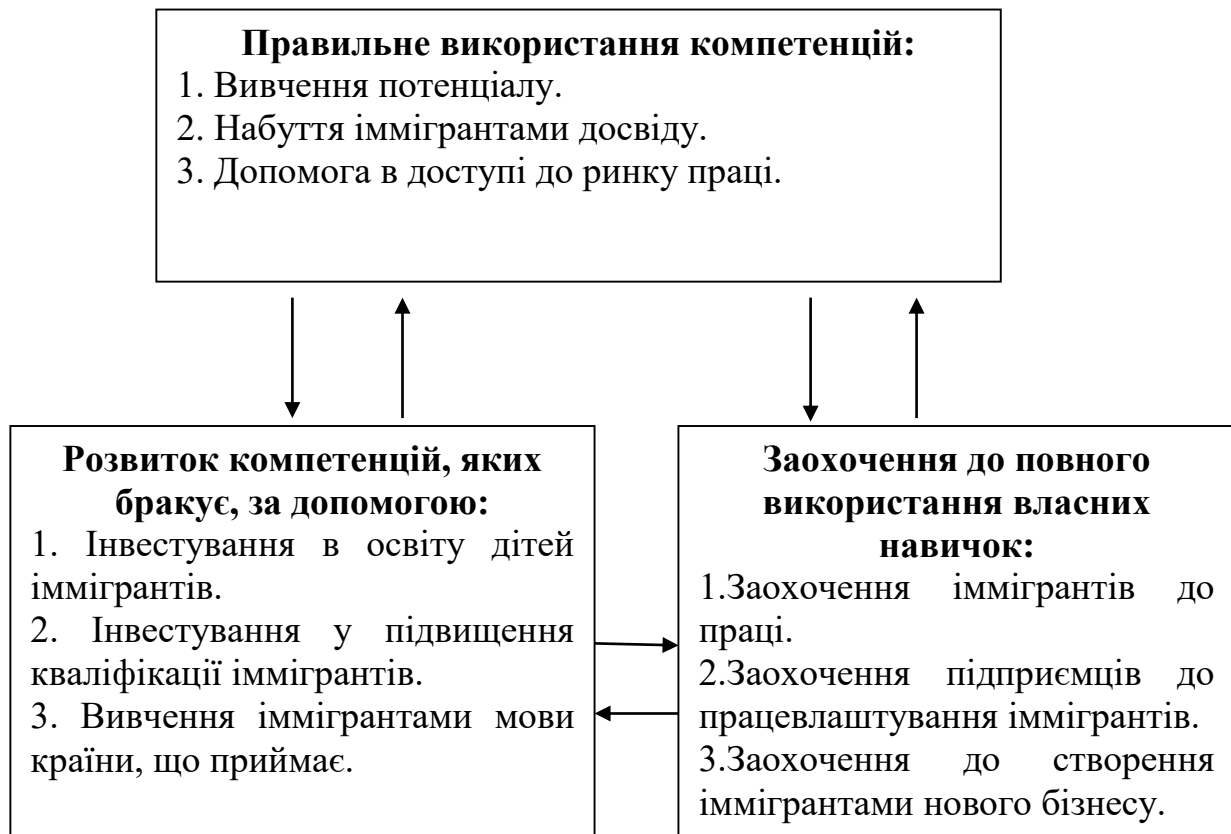

Рис. 3.3. Використання плану ОЕСР для інтеграції імігрантів у національний ринок праці

Джерело: побудовано за [50, с. 69].

2. Створення інструментарію державного регулювання міжнародної трудової міграції відповідно до різних нагальних завдань [8, с. 49]:

- розробити дослідження ринку праці з метою виявлення ненасичених сегментів та у відповідності до того, які вакансії насправді заповнювати;
- створити зразки «віз для пошуку роботи» для трудових мігрантів, компетенції яких не відповідають традиційним категоріям знань, на яких знається більшість одержувачів віз. Також можна зробити зразок віз для трудових мігрантів, що не збираються їхати з країни;

- розробити інструментарій, який дозволить визначати не насиченість ринку праці на рівні окремих регіонів, професій або роботодавців;
- визначити переваги, щодо країн потенційної еміграції в країні походження та розробити відповідні мовні та культурні курси про приймаючі країни;
- перешкодити нелегальній міграції, визначити її пріоритетні напрями та галузі, запровадити допомогу у легальному русі робочої сили за цими напрямками та видами зайнятості.

3. Удосконалення критеріїв та узгодження динамічних підходів до міграційного менеджменту [18, с. 194]:

- використовувати границі виміру кваліфікації, що передбачають охоплення повного спектру компетенцій працівника;
- використовувати зарплатні виміри кваліфікації лише в тих ситуаціях, де інші методи верифікації неможливі до застосування, але зваживши їх при цьому відповідно до вікової та інших видів диференціації;
- відредагувати нарахування балів та вагових коефіцієнтів, в разі використання системи, заснованої на наборі балів, враховуючи емпіричний досвід, щодо подальшого стабільного працевлаштування та довготривалого позитивного ефекту.

4. Модернізація інфраструктури:

- раціоналізувати процеси, спрямовані на споживача, впевнитися у достатній підготовці персоналу та наявності вказівників;
- забезпечити прозорість всіх процедур як для мігранта, так і для роботодавця;
- з метою підвищення ефективності адміністративного апарату шляхом впровадження Інтернет-технологій;
- впевнитися у виконання роботи на місцях, особливо це стосується роботодавців, які працюють з соціально незахищеними працівниками.

Таким чином, можна зробити висновок, що для ефективного регулювання міжнародної міграції необхідний комплексний підхід, який дозволяє розглядати

міжнародну міграцію в усіх її аспектах, включаючи гуманітарну складову, елементи розвитку та прав людини протягом усього циклу міграції. Ефективна міжнародна співпраця у сфері регулювання міграції передбачає визнання переваг належним чином організованої міграції для всіх країн. Позитивний потенціал міграції повністю розкриється, коли всі країни (незалежно від того, чи вони країни походження, транзиту чи призначення, і більшість з них часто виступає в усіх цих ролях одночасно) будуть спільно діяти в інтересах максимізації переваг міграції та мінімізації її негативних наслідків.

Висновок до розділу 3

Міграційні процеси у сучасному світі є важливими об'єктами дослідження у зв'язку з їхнім впливом на стан національних економік світу, особливості розвитку держав, якість життя та освіти, рівень добробуту, стабільність країн тощо. Процеси глобалізації уможливили та спростили не тільки співпрацю між країнами, але й процес переміщення людей незалежно від їхнього місцезнаходження. До початку повномасштабного вторгнення російської федерації вивчення та формулювання міграційних трендів, а головне причин міграції українського населення були засадничими для впровадження превентивних заходів із подолання наслідків, а також для максимізації користі результатів, викликаних цими процесами.

Однак за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з 24 лютого по 13 червня 2022 року, війна російської федерації проти України загалом змусила майже 7,5 мільйонів українських громадян тікати до інших країн у пошуках безпеки. У майбутньому питання повернення цих осіб до України, ускладнене полегшеними процедурами проживання для громадян України у країнах ЄС, США, Канаді тощо та іншими складовими, може стати серйозною проблемою. Вона вплине як на подолання спричинених військовим конфліктом руйнувань та втрат, так і на відновлення соціально-економічної стабільності держави.

Таким чином, наразі постає потреба не стільки в попередженні еміграції українців, зумовленої об'єктивною необхідністю порятунку життя та пошуку безпечного прихистку, скільки в ініціюванні та розробці проектів, спрямованих на успішне проведення процесів реєміграції українського населення до України. Варто зазначити, що у багатьох випадках такий процес буде вигідним не лише для українського суспільства та держави загалом, але й для країни - реципієнта українських вимушених мігрантів, адже наразі закордоном потік українських громадян спричиняє проблеми із пошуком житла, перенасиченістю ринку праці та ряд інших незручностей.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретико-методичне узагальнення і розроблено практичні рекомендації щодо регулювання міжнародної трудової міграції. Отримані наукові результати дозволяють зробити наступні висновки:

1. Міжнародна трудова міграція включає в себе імміграційні та еміграційні потоки. Імміграція – переміщення працездатного населення з-за кордону в дану країну. Еміграція – переміщення працездатного населення з даної країни за кордон. Економічні ефекти створює, насамперед, трудова міграція, яка становить одну з найважливіших складових глобальних міграційних потоків. У сучасних умовах в процеси міжнародної трудової міграції залучені практично всі країни світу. Вона набуває дедалі більших масштабів, наслідком чого є виникнення багатьох комплексних проблем, як для держав, так і світового співтовариства загалом.

2. Загальні глобальні наслідки трудової міграції мають двоїстий характер. З одного боку, вона забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до потреб країн, надає можливості освоєння нових регіонів, концентрує величезні маси найбільш активного й енергійного населення в економічних центрах, зумовлює зміни економічного, соціального та культурного розвитку населення. З іншого боку, міграція населення стає причиною зростання міст і обезлюднення сіл, посилює маргінальність суспільства, загострює соціальні, міжнаціональні, культурні та інші суперечності.

3. Розміри міжнародної трудової міграції неухильно зростають і набувають дедалі більшого значення, тому що з кожним роком охоплює більшу кількість населення і території. Кількість мігрантів у світі в 2020 році становила 258 млн. осіб, з початку століття вона збільшилася на 49%. Близько 3,4% населення Землі є мігрантами, тобто люди проживають не в тих країнах, де народилися.

4. Демографічні тенденції стимулюють розвиток міжнародної трудової міграції. Крім того, її інтенсифікують різні рівні забезпеченості людськими ресурсами, соціальних гарантій, оплати праці, безробіття тощо. Спостерігається

зростання асиметрії між світовими регіонами; інтенсифікуються процеси трудової міграції за існуючими траєкторіями; посилюється міграційна активність, що зумовлено розвитком транснаціональної міграції. Міжнародна трудова міграція здійснює вплив на вікову структуру мігрантів та сприяє збільшенню кількості транзакцій від мігрантів.

5. Розвинені країни світу, зокрема США та ЄС, є глобальними центрами приваблення мігрантів та мають комплексні системи міграційних зв'язків, які формуються переважно екстраверсійним методом. Зростання потреб у людських ресурсах сприяло активізації участі у процесах міжнародної трудової міграції. Однак різновекторність наслідків та зростаюча інтенсивність міграційних процесів зумовлюють удосконалення процесів регулювання міграційних потоків. Також у розвинутих країнах спостерігається перехід до активного управління міграційними процесами на основі селекції мігрантів.

6. Встановлено, що Грошові перекази – основний фактор міжнародної трудової міграції, який впливає на економічний розвиток країн третього світу. Обсяг грошових переказів мігрантів за 2020 рік склав 583 млрд. дол. США, з яких приблизно 436 млрд. дол. США було відправлено до країн, що розвиваються. Найбільші одержувачі переказів мігрантів – Індія (понад 70 млрд. дол. США), Китай (понад 64 млрд. дол. США), Філіппіни (28 млрд. дол. США), Мексика (25 млрд. дол. США), Нігерія (21 млрд. дол. США), Єгипет (20 млрд. дол. США), Пакистан (175 млрд. дол. США), Бангладеш (15 млрд. дол. США), В'єтнам (12 млрд. дол. США), Ліван (біля 9 млрд. дол. США).

7. Обґрунтовано, що максимізація позитивного ефекту від діяльності міжнародних трудових мігрантів є ключовим аспектом дієвої міграційної політики держави. Для цього необхідно визначити перелік ключових компетенцій, якими володіють мігранти та їх оцінити, враховуючи потреби ринку праці та соціальну інтеграцію. Крім того, важливо вдосконалювати інституційну базу та забезпечувати необхідні умови для прийняття іноземних працівників, включаючи забезпечення соціальної захищеності та доступ до житла, медичних послуг та освіти. Також необхідно забезпечувати можливості

професійного зростання для іммігрантів, зокрема шляхом надання доступу до навчання та підвищення кваліфікації. При цьому важливо пам'ятати про баланс між інтересами мігрантів та соціально-економічними потребами країни-приймача.

8. Удосконалено модель стратегічного управління міграційними потоками України. Перший блок моделі передбачає обґрунтування рішень на основі міжнародних порівнянь та врахування змін. Другий блок включає оцінку можливостей міграції та розробку заходів впливу на міграційні процеси. Третій блок передбачає релевантне управління еміграційними та імміграційними потоками. Цей блок включає широкий спектр заходів, таких як протидія відтоку кадрів, координація діяльності компаній з працевлаштування за кордоном, реформування пенсійної системи, підвищення імміграційної привабливості України, створення умов для розвитку легальної імміграції тощо.

9. Обґрунтовано, що державне регулювання міжнародної трудової міграції впливає на показники розміру національних ринків. Регламентування та обмеження обсягів потоків мігрантів призводить до зменшення безробіття в середині країни та підвищення конкурентоспроможності національних підприємств. Більшість країн Європи намагаються освоїти нові та розвинути вже існуючі методи регулювання міжнародної трудової міграції. Основною метою даних зусиль є намагання зменшити потік трудових ресурсів, що намагаються в'їжджати у країну. Деякі впроваджують жорсткіші умови в'їзду до країни, інші урізають існуючі квоти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біль М.М. Проблеми формування і розвитку інфраструктури територіальних міграційних систем. *Регіональна економіка*. 2018. № 2. С. 66-73.
2. Бохан А.В. Міжнародна екологічна безпека та міграційні детермінанти прояву експансії. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 17-29.
3. Винничук Р.О. Стан та тенденції міграції висококваліфікованих українських кадрів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. С. 103-108.
4. Гайдуцький А.П. Гносеологія ідентифікації грошових переказів мігрантів як різновид капіталу. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 10-14.
5. Гаврилець О.В., Дочинець Н.М., Кампо Г.М. Теоретико-концептуальні засади дослідження трудової міграції. *Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія: Економічні науки*. 2020. Випуск 9. Частина 4. С. 161-165.
6. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія /М. З. Згуровський та ін. Київ: Видавничий Центр «Академія», 2018. 323 с.
7. Гнатюк Т.О. «Міграція та розвиток» у міжнародному дискурсі: еволюція поглядів. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. 2021. № 248. С. 7-14.
8. Горбачова І. Інституційні регулятори зовнішньої міграційної політики України. *Україна: аспекти праці*. 2019. № 4. С. 46-51.
9. Грошові перекази в Україну. Міністерство фінансів. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer/2021/>
10. Грущинська Н.М. Геоекономічна стратегія в умовах міжнародної конкуренції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. № 9. С. 30-33.
11. Гуменюк Ю.П. Ієрархія потреб у системі міжнародної трудової міграції. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 769. С. 362-372.

12. Гуржій Т. О. Трудова міграція в Україні : монографія / Т. О. Гуржій, В. Г. Кравченко, Л. В. Ніколаєва. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 256 с.
13. Демиденко О. Інтелектуальна міграція українців на рубежі ХХ-ХХІ століть: масштаби та основні характеристики явища. *Україна в сучасних політичних процесах*. 2019. Т. 39. С. 174-181.
14. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Деркач М. І. Особливості формування спільного імміграційного законодавства Європейського Союзу. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. 2018. №. 21, вип. 23 (1). С. 89-95.
16. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. Київ. НІСД, 2020. 153 с.
17. Длугопольський О. В., Баранець А. І. Доларизація національної економіки та трудова міграція: аспекти взаємозв'язку (кейс України). *Економіка і організація управління*. 2021. №1. С.51-61.
18. Дугінець Г.В., Реліна І.Є. Вплив міжнародних міграційних процесів на економічний розвиток України. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Економічні науки. 2019. №. 30. С. 191-196.
19. Дугінець Г.В., Реліна І.Є. Демографічний та кадровий вимір міжнародних міграційних процесів в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Менеджмент інновацій. 2020. Т. 23. №. 4. С. 49-57.
20. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження): звіт / відповідальний за випуск Сенік І. В. Київ, Державна служба статистики України, 2020. 36 с.
21. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Міграція біженців як фактор перерозподілу людських ресурсів у світі: проблеми розвитку економіки в умовах конфлікту. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія: Економічні науки. 2018. № 2(80). С. 142-149.

22. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Формалізація впливу політикобезпекових детермінантів на міграційну привабливість країни. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. №133. Дніпро: ПДАБА, 2019. С. 14-26.
23. Індиченко І.В. Міграційна політика України як складник зовнішньоекономічної стратегії: національний і міжнародний аспекти. *Сучасні питання економіки і права*. 2019. Вип. 2. С. 50-56.
24. Касьянова М. М. Українці в міграційних процесах Східної Європи в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи: Монографія. Вінниця: ЦОП «Документ Принт», 2017. 520 с.
25. Кашуба О. М. Економічні наслідки трудової міграції для підприємництва в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. Вип. 3. С. 434-443.
26. Курунова Ю.О. Аналіз економічних та соціальних чинників зовнішньої міграції України. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. Сер.: Економічні науки. 2020. Т. 15. № 2. С. 119-125.
27. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2 (33). С. 10–26.
28. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.
29. Мельник Т. М. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 29- 35.
30. Міграційний профіль України 2020. Державна міграційна служба України. URL:https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf
31. Міграційний рух населення у 2020 році / Державна служба статистики України. URL:
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/ds/mr/mr_u/mr1215_u.html.

32. Міграція в Україні: факти та цифри (2020 р.). Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

33. Павлова В.О. Формування міграційної політики України в поєднанні з міжнародною трудовою міграцією. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 72. С. 309-316.

34. Пасічник О.А. Застосування математичних методів для аналізу чинників впливу на населення на різних стадіях міграції. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2018. № 3. Том 3. С. 209-213.

35. Побулавець Н. Л. Вплив грошових переказів трудових мігрантів на економіку країн. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2020. № 1(64). С. 115-124.

36. Позняк О. В. Зворотна міграція до України: обсяг і характеристики поверненців. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35). С. 82-96.

37. Пріб К.А., Гуткевич С.О. Чинники міжнародних міграційних процесів. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2019. №. 2. С. 12-21.

38. Риндзак О.Т. Державна міграційна політика в контексті пріоритетів національної безпеки України. *Науковий журнал "Економіка України"*. 2018. 12 (661). С. 72-81.

39. Смутчак З. В., Ситник О. Ю. Неврегульовані міграційні потоки як чинник зниження трудового потенціалу України. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2019. Вип. 1. С.140-147.

40. Толуб'як В. Трансферт грошових переказів трудових мігрантів як чинник соціально-економічного розвитку України. *Актуальні питання теорії і практики фінансів. Світ фінансів*. 2019. № 4. С.7-15.

41. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ: 2018. 396 с.

42. Харченко А.О., Антоненко О.О. Оцінка міграційної привабливості регіонів країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2017. №. 17 (2). С. 150-153.

43. Шиманська К.В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки. *Науковий вісник 496 Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. № 11. С. 184-190.

44. Abel G. J., J. De Waard, Trang Ha J., Almquist Zack W. The Form and Evolution of International Migration Networks, 1990-2020. Wiley. 2021. Vol. 27. Issue 3. P. 15-31.

45. Acquisition of EU citizenship European Statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/productseurostatnews/WDN201907231>

46. Baudassé T., Bazillier R. , Issifou I . Migration and Institutions: Exit and Voice (from Abroad). *Journal of Economic Surveys*. 2017. Vol. 32 Issue 3. P. 727-766.

47. DeWaard J., Kim K., Raymer James. Migration Systems in Europe: Evidence From Harmonized Flow Data. *Demography*. 2021. Nov. 49(4). P. 103–133.

48. Dluhopolskyi O., Zatonatska T., Lvova I., Klapkiv Y. Regulations for returning labour migrants to Ukraine: international background and national limitations. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2019. 22(3). P. 45-64.

49. Ehrlich I., Kim J. Immigration, Human Capital Formation, and Endogenous Economic Growth. *Journal of Human Capital*. 2019. Vol. 9. No. 4. P. 518-563.

50. Global Report on Internal Displacement 2020. URL: <https://www.internaldisplacementorg/globalreport/grid2020/>

51. Johnson K.C. International Migration, Development, and Policy: Reconsidering Migration Transition Theory A Way Forward. *Hatfield Graduate Journal of Public Affairs*. 2020. Vol. 4: Iss.1. DOI:10.15760/hgpa.2020.4.1.5

52. Koshulko O., Dluhopolskyi O. Exploring the nature of women's resistance against occupation and war. *Revista Estudos Feministas*. 2022. 30(1). P. e75862.

53. United Nations World Youth Report: Youth and Climate Change. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/unyin/wyr10.htm%3E>.

54. Van Eck N.J., Waltman L. Bibliometric mapping of the computational intelligence field. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*. 2007. 15(5). P. 625-645.

55. World Economic Forum. URL: <http://www.weforum.org/docs>

56. Zatonatska T., Liashenko O., Farenjuk Y., Dluhopolskyi O., Dmowski A., Cichorzewska M. The migration influence on the forecasting of health care budget expenditures in the direction of sustainability: case of Ukraine. *Sustainability*. 2022. 14. P. 14501.